

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
HUMANITARINIS FAKULTETAS
LIETUVIŲ KALBOTYROS IR KOMUNIKACIJOS KATEDRA

GINTA POČIŪTĖ

Lietuvių kalbotyros II kurso magistrantė

BAIMĖS KONCEPTAS LIETUVIŲ KALBOS PASAULĖVAIZDYJE

Magistro darbas

Darbo vadovė
lekt. dr. Silvija Papaurėlytė-Klovienė

Šiauliai, 2007

TURINYS

ĮVADAS	3
I. KONCEPTO KALBINĖ RAIŠKA	5
1. 1. Kognityvinė lingvistika – naujas požiūris į kalbą.....	5
1. 2. Konceptas – kognityvinės lingvistikos objektas.....	6
1. 3. Konceptualioji analizė – konceptų tyrimo būdas.....	7
1. 4. Konceptualioji metafora – abstraktų pažinimo būdas.....	8
1. 5. Emocinių būsenų analizės ypatumai.....	9
1. 6. Kalbos pasaulėvaizdis – tautinės specifikos atspindys.....	12
1. 7. Psichologinė <i>baimės</i> samprata.....	13
II. KONCEPTUALIŲJŲ <i>BAIMĖS</i> METAFORŲ LYGMUO	15
2. 1. BAIMĖ yra DAIKTAS.....	15
2. 2. BAIMĖ yra PREKĖ.....	22
2. 3. BAIMĖ yra PASTATAS.....	23
2. 4. BAIMĖ yra TALPYKLA.....	24
2. 5. BAIMĖ yra KVAPAS.....	27
2. 6. BAIMĖ yra MAISTAS.....	29
2. 7. BAIMĖ yra SKYSTIS.....	30
2. 8. BAIMĖ yra UGNIS.....	33
2. 9. BAIMĖ yra STICHINĖ JĖGA.....	34
2. 10. BAIMĖ yra NAŠTA.....	37
2. 11. BAIMĖ yra LIGA.....	39
2. 12. BAIMĖ yra GYVA BŪTYBĖ.....	41
2. 12. 1. BAIMĖ yra ASMUO.....	47
2. 12. 2. BAIMĖ yra GYVŪNAS.....	55
2. 13. BAIMĖ yra AUGALAS.....	56
2. 14. BAIMĖ yra ŠVIESA / TAMSA.....	58
III. KONCEPTUALIŲJŲ <i>BAIMĖS</i> METAFORŲ DERINIMO MODELIAI	59
IV. PSICHOLOGINGVISTINIS EKSPERIMENTAS	61
IŠVADOS	64
LITERATŪRA	66

DARBO METODAI. Siekiant įgyvendinti darbo uždavinius, taikomi bendrieji moksliniai (aprašomasis, analitinis, skaičiavimo) ir specialieji kalbotyros (konceptualioji

¹ Atsisakyta grožinės literatūros tekstų, nes, autorės manymu, meninė kalba labiausiai nutolusi nuo kasdienės kalbos, geriausiai atspindinčios suvokimą apie įvairius dalykus.

analizė). Tradicinius metodus papildo ir patikslina psicholingvistinis eksperimentas.

DARBO AKTUALUMAS, NAUJUMAS. Darbe remiamasi antropocentrinės paradigmos, kuri visą dėmesį sutelkia į žmogų, idėjomis. Kalba yra kultūros dalis. Per kalbą galima gauti daugiausiai informacijos apie žmogų. Kalba suteikia galimybę pažinti tai, ko tiesiogiai stebėti negalime. Todėl ir aktualu bent iš dalies aprašyti, kaip suvokiami abstraktūs vidinio pasaulio fenomenai.

Darbo aktualumą lemia ir tai, kad abstrakčių fenomenų konceptualizacija atspindi tautos charakterio ypatybes. *Baimės* emocinės būsenos raiška kalboje yra domėjęsi anglų, rusų kalbininkai (žr. teorinės dalies 1. 4. sk.). *Baimės* konceptualizacija lietuvių kalboje dar nebuvo plačiau tyrinėta. Tai ir lemia šio darbo naujumą.

DARBO APROBAVIMAS. Magistro darbo tema skaitytas pranešimas „Kai kurie *baimės* koncepto bruožai lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje“ bakalaurantų ir magistrantų mokslinių darbų konferencijoje „Studentų darbai-2007“ Šiauliuose.

DARBO STRUKTŪRA. Darbą sudaro įvadas, keturi skyriai, išvados, literatūros sąrašas, santrauka anglų kalba, priedai. Pirmajame skyriuje pateikiamas teorinis darbo pagrindas: kognityvinės lingvistikos, kaip naujo požiūrio į kalbą, pagrindiniai teiginiai, aptariama koncepto samprata, aprašomi konceptualiosios analizės principai, konceptualiosios metaforos samprata, emocinių būsenų analizės ypatumai, kalbos pasaulėvaizdžio bei psichologinė *baimės* samprata.

Antrajame skyriuje analizuojamas konceptualiųjų *baimės* metaforų lygmuo. Trečiajame – aptariami konceptualiųjų metaforų derinimo modeliai, o ketvirtajame darbo skyriuje pateikiami psicholingvistinio eksperimento rezultatai.

I. KONCEPTO KALBINĖ RAIŠKA

1. 1. Kognityvinė lingvistika – naujas požiūris į kalbą

Keičiantis struktūrinės lingvistikos atstovų postuluojamai nuomonei, kad kalba egzistuoja „savime ir sau“, paplito požiūris, akcentuojantis glaudų kalbos ir žmogaus ryšį. Į tai atkreipė dėmesį kognityvistai, teigiantys, kad kalba yra susijusi su žmogaus protu, žinojimu bei patirtimi. Kaip teigia rusų kalbininkė E. Kubriakova, kognityvinė lingvistika pakeitė supratimą apie kalbą, o tai lėmė galimybę kalbą tirti kitaip (Kubriakova 1999, 5).

Kognityvinė lingvistika, susiformavusi aštuntojo dešimtmečio viduryje Jungtinėse Amerikos Valstijose, atsirado išplitus kognityvinėms teorijomis. Kognityvinis mokslas ėmė tirti kogniciją – pažinimo procesą ir jo rezultatą. Pasak E. Kubriakovos, kognityvizmas – tai mokslas apie žinojimą ir pažinimą (Kubriakova 1994, 34). V. Demjankovas išplečia teiginį, sakydamas, kad kognityvizmas – požiūris, kad žmogus yra informacijos perdavimo sistema, o jo elgsena turi būti aiškinama vidinės žmogaus būsenos terminais. Tos būsenos yra fiziškai išreiškiamos, stebimos ir interpretuojamos kaip žinių įgijimas, panaudojimas, saugojimas, perdavimas ir perdirbimas, o kognityvinė lingvistika yra kryptis, kurios dėmesio centre yra kalba kaip bendras kognityvinis mechanizmas (Demjankovas 1994, 17–21).

Rusų kalbininkai nebuvo kognityvinių idėjų lingvistikoje pradininkai. Jie perėmė ir modifikavo G. Lakoffo ir M. Johnsono supratimą, kad kalbą reikia tirti remiantis pažinimu ir kad ji yra būdas kognityviniams procesams aprašyti. Į metaforą žiūrėdami kaip į kalbos reiškinį, kuris atspindi kognityvinį procesą, G. Lakoffas ir M. Johnsonas davė pradžią tolesniam kognityvizmo idėjų plitimui lingvistikoje.

Lietuvių kalbininkai taip pat akcentuoja kognityvinės lingvistikos įtaką bei svarbą šiuolaikinei kalbotyrai. Pasak profesoriaus A. Gudavičiaus, kognityvizmas reiškė naujos, poststruktūralistinės epochos pradžią kalbotyroje, kurios pagrindinis objektas tapo reikšmė, o ne struktūra (Gudavičius 2000, 30). Kognityvinės lingvistikos esmę sudaro tai, kad žmogaus kalbiniai sugebėjimai neatskiriami nuo visos kitos psichinės veiklos – suvokimo, vaizduotės, mąstymo.

Kalbinės komunikacijos metu svarbu yra kalbančiųjų patirtis, situacijos suvokimas, intencijos ir visas enciklopedinis žinojimas, kuris yra sėkmingos komunikacijos pagrindas. R. Mikulskas taip pat akcentuoja, kad kalbos vartojimas ir jo supratimas neatsiejami nuo pažintinių procesų, o šių esmė yra tikrovės kategorizavimas (Mikulskas 2005, 4).

1. 2. Konceptas – kognityvinės lingvistikos objektas

Kaip teigia V. Maslova, pagrindinis kognityvinės lingvistikos terminas yra koncepto terminas. Konceptas – tai mentalinis, turintis nacionalinę specifiką darinys, kurio turinys yra žinių visuma apie objektą, o išraiška – kalbinių priemonių visuma. Pateikiami tokie koncepto požymiai:

- tai minimalus žmogiškosios patirties, idealaus supratimo vienetas, verbalizuojamas žodžiu ir turintis lauko struktūrą;
- tai pagrindinis žinių saugojimo, perdavimo ir apdorojimo vienetas;
- konceptas neturi griežtų ribų, bet turi konkrečias funkcijas;
- konceptas yra socialinio pobūdžio, asociacijų laukas lemia jo pragmatiškumą;
- konceptas yra apribotas kultūrinių dalykų (Maslova 2004, 27–35).

Pasak S. Vorkačiovo, konceptas – kolektyvinio žinojimo / sąmonės vienetas (nukreipiantis į aukščiausias dvasines vertybes), turintis kalbinę raišką ir pažymėtas etnokultūrine specifika (Vorkačiovas 2001 a, b, 70). Taigi akcentuojama etnokultūrinė koncepto specifika.

Z. Popova ir I. Sterninas teigia, kad kalba yra vienas iš būdų formuoti konceptui žmogaus sąmonėje. Kalba taip pat padeda pažinti konceptus, būtent todėl juos tyrinėja lingvistai. Žodžio reikšmė perteikia tik dalį koncepto turinio. Žodžių reikia tam, kad perduotume koncepto turinį, bet kalboje konceptas niekada nebus išreikštas iki galo. Pateikiama schema, kaip žmogaus sąmonėje formuojasi konceptai:

- iš juslinės patirties;
- iš žmogaus veiklos su objektais;
- žmogui mąstant apie kitus, jau egzistuojančius objektus. Taip gali atsirasti nauji konceptai;
- iš kalbinės veiklos (konceptas gali būti žmogui praneštas, paaiškintas kalbine forma, pavyzdžiui, mokymosi proceso metu);
- iš savarankiško kalbinių vienetų reikšmių pažinimo (Popova, Sterninas 1999, 4–10).

Darbe laikomasi nuomonės, kad konceptas – tai mąstymo vienetas, visa informacija apie ką nors, esanti žmonių, kalbančių kuria nors kalba, sąmonėje. Konceptas yra subjektyvus

pažinimo rezultatas, tačiau pasižymi ir visuotinumu. Išryškėja lingvokultūrinė koncepto specifika. Egzistuoja nacionaliniai, grupiniai konceptai. Koncepto turinį sudaro kalbos vienetai (žodis, keli žodžiai, frazeologinis junginys, paprasti žodžių junginiai, sakiniai), vaizdinė, garsinė ir įvairi kitokia medžiaga, priklausanti nuo žmogaus patirties. Visiškas koncepto turinio atkleidimas neįmanomas, nes turinys kinta: yra nuolat gaunama nauja informacija.

1. 3. Konceptualioji analizė – konceptų tyrimo būdas

Darbe tirama *baimės* koncepto raiška lietuvių kalboje. Tyrimas atliekamas remiantis konceptualiosios analizės metodu. Kaip teigia S. Papaurėlytė-Klovienė, šio metodo esmę galima nusakyti taip: remiantis tekstais žiūrima, kaip abstraktą pavadinantis žodis „elgiasi“ tekste, kokius materialius objektus ar subjektus jis primena. „Abstrakčios reikšmės žodžiams šis metodas pats tinkamiausias, nes konceptualioji analizė formalizuoja tai, ką sufleruoja intuicija, kas egzistuoja kolektyvinėje sąmonėje ir išreiškiama kalba“ (Černeiko, Dolinskij 1996, 20–14 cit. pagal S. Papaurėlytė-Klovienė 2004, 25).

R. Frumkina mano, kad konceptų analizei geriausiai tinka kalba. Konceptas suprantamas kaip analizės objektas. Remiantis tokiu supratimu, konceptualiajai analizei sinonimiškas terminas yra žodžių junginys *analizuoti konceptus*. Įvairių autorių konceptualiosios analizės pavyzdžius ji suskirsto į keturis tipus. Pirmojo tipo tyrimams imami sudėtingi mentaliniai dariniai, išreiškiami žodžiais *nuomonė, žinoti (žinojimas), tikėti, panašumas* ir kt. Tyrinėjami kontekstai iš esė, įvairių, dažnai filosofinių, eilėraščių. Autoriai, būdami tam tikros kultūros ir filosofinių tradicijų atstovai, interpretuoja remdamiesi savo patirtimi. Analizės esmė – pagrindinis dėmesys skiriamas apeliacijai į suvokimą ir įsivaizduojamų pašnekovų gyvenimo patirtį. Kalbinė medžiaga ne itin didelės apimties. Kaip didžiausius tokios analizės minusus autorė įvardija pataikavimą adresatui, dialogo nebuvimą tarp adresanto ir adresato bei tai, kad tokie darbai neturi metodo.

Kito tipo konceptualiosios analizės grupės darbai remiasi didelės apimties kontekstais, paimtais iš kokių nors autorių prozos, poezijos. Tokio tipo analizių argumentacija ir tyrimų rezultatai yra neformalūs, nes autoriai apeliuoja į skaitytojų kalbinį jausmą ir jo lingvistinę erudiciją. Tačiau tai, kad vyksta dialogas, lemia reikšmės interpretacijos problemos aktualumą.

Trečio tipo konceptualiosios analizės objektai – įvairi leksika, ne tik predikatinė. Aprašomos atskiros koncepcijos, kurių analizei nereikalingi dideli kontekstai (pvz., analizuojami tokie žodžiai kaip *puodelis, dviratis*, rūbų ir daržovių pavadinimai, taip pat savybių ir būsenų pavadinimai bei daug sudėtingesni dalykai, tokie kaip metafora, įvairūs modaliniai posakiai).

Analizės metodas – autoriaus savistaba, o rezultatų fiksacijos priemonė – metakalba. Tokia analizė leidžia atskleisti koncepto prasmę bei tai, kas intuityvu, neekspliciuojama paversti ekspliciuojamu. Čia minimi A. Wierzbickos, V. Apresjano ir kt. darbai.

Ketvirto tipo konceptualioji analizė skiriasi paskirtimi ir metodu. Tyrinėjami tokie konceptai kaip *pergalė*, *laisvė*, *sažiningumas*. R. Frumkina teigia, kad tokie darbai labiau susiję ne su lingvistika, o su kultūrologija, sociologija, filosofija. Pavyzdžiui, *pergalės* konceptas analizuojamas remiantis karinėmis doktrinomis, o tai labiau istoriko, kultūrologo, bet ne semantikos specialisto tyrimų objektas. Tačiau kalbininkė pažymi, kad galbūt kada nors vėliau būtent paskutiniojo tipo darbai bus suprantami kaip tikrosios konceptų analizės (Frumkina 1992, 3–5).

Šio darbo konceptualioji analizė sąlyčio taškų turi su trečiuoju R. Frumkinos išskirtu tipu, nes analizuojama emocinė būseną, tekstuose sudaranti metaforą. Artimas ir ketvirtasis konceptualiosios analizės tipas tuo, kad *baimės* konceptą palyginus su kitų tautų šios emocinės būsenos konceptais, būtų galima išvelgti tautinę specifiką, akcentuoti, kas būdinga tik lietuvių kalbinei sąmonei.

1. 4. Konceptualioji metafora – abstraktų pažinimo būdas

Emocinių būsenų ypatybės siejamos su atitinkamomis konceptualiosiomis metaforomis.

Metafora – tropas, suprantamas kaip vieno daikto, veiksmo, reiškinių ar jų ypatybės pavadinimas, vartojamas kitam daiktui, veiksmui, reiškiniui ar jų ypatybei pavadinti, vieno dalyko persakymas kitais žodžiais. Tropo paskirtis – puošti kalbą, daryti ją vaizdingesnę, gyvesnę, įtaingesnę. Tai struktūralistinis požiūris. Pasak R. Marcinkevičienės, nuo XIX a. metaforos tyrimai ėmė krypti visai kita linkme, iš literatūros – į lingvistiką, nuo poetinės – prie paprastosios kalbos (Marcinkevičienė 1994 a, 76). Savitą metaforos teoriją pagrindė kognityvistai. Jie teigia, kad metafora nėra vien tik raiškos būdas ar priemonė. Pasak Z. Kövecseso, konceptualiosios metaforos suartina dvi tolimas sritis (arba konceptus). Viena sritis dažniausiai yra konkreti, kita – abstrakti. Analogija kuriama tam, kad abstraktus dalykas būtų suprastas remiantis konkrečiaus savybėmis (Kövecses 2000, 4). Tokiu supratimu savo daktaro disertacijoje remiasi R. Toleikienė (Toleikienė 2004, 12). I. Macijauskaitė konceptualiąja metafora vadina suabstraktintą junginių formuluotę: abstraktus per konkretų (Macijauskaitė 2000, 136).

Žinios apie konkretų dalyką perkeliama abstrakčiam, t. y. abstraktūs, jausmams nefiksuojami dalykai yra suvokiami ir įvardijami remiantis konkrečiųjų dalykų patirtimi. Konkretaus daikto ar reiškinių savybės dar vadinamos ištakų sritimi, o abstraktas, kuriam tos

savybės perkeliama – tikslo sritimi. Metaforoje PYKTIS yra STICHINĖ JĖGA (*Mane apėmė pyktis*) ištakų sritis – emocinė būseną nusakoma remiantis stichinės jėgos charakteristikomis. Pasak A. Gudavičiaus, laikydami metaforą pasaulio konceptualizacijos pagrindu, kognityvistai pabrėžia jos konvencionalų charakterį – apibrėžtos strategijos buvimą – vienu sistemų žodžiais galima aprašyti kitas sistemas (Gudavičius 2004, 193). Konceptualiosios metaforos, kaip ir predikatai, nulemia situacijos scenarijaus raidą, paskirsto jos dalyvių vaidmenis (Lassan 2002, 23).

G. Lakoffas ir M. Johnsonas labiausiai reprezentuoja kognityvistams būdingą metaforos suvokimą. Savo knygoje „Metaforos, kuriomis gyvename“ jie akcentuoja, kad metafora lemia žmogaus kalbą, mąstymą, veiksmus. Skiriamos trijų rūšių konceptualiosios metaforos – erdvinės, ontologinės ir struktūrinės (Lakoffas, Johnsonas 1999, 14–22, 25–33, 52–55). Erdvinės metaforos remiasi opozicijomis viršus–apačia, į–iš, gilus–negilus, centrinis–periferinis. Pavyzdžiui, teigiami jausmai susiję su kryptimi aukštyn, o neigiami – su kryptimi žemyn. Ontologinės metaforos perteikia suvokimą, kad abstraktūs vidinio pasaulio fenomenai turi dydį, formą, svorį, kiekybę, vidų, išorę, spalvą arba yra personifikuojami (*didelė laimė, užvaldė aistra*). Struktūrinės metaforos – tai tokios metaforos, kurios abstraktus susieja su konkrečiais konceptais. Dažnai vienas abstraktus konceptas siejamas su keliais konkrečiais (*apėmė žvėriškas pyktis*).

„Metafora laikoma kognityvine, nes ji yra būtina abstraktams pažinti ir konceptualizuoti“ (Marcinkevičienė 1999, 1). Skirtingų tautų kalbose metaforomis skirtingai konceptualizuojami abstraktai – emocinės būsenos. Kaip teigia M. Emanatian, kelių kultūrų kasdienių metaforų analizė ir palyginimas leidžia spręsti apie tai, kaip veikia žmogaus sąmonė (Emanatian 1995, 180). Pavyzdžiui, anglų kalboje *baimė* konceptualizuojama kaip skystis talpykloje, slaptas priešas, kankintoja, antgamtinė būtybė, liga, našta, beprotybė, gamtos jėga, valdovas, kovos oponentas. (Kövecses 2000, 23–24). Rusų kalboje emocinė būseną siejama su liga, nuodais / kenkiančia žmogui medžiaga, aktyviu veikėju, ryškiu šviesos tvykstelėjimu, šalčiu, ugnimi, kvarpu (Антология концептов 2007, 189–190). Galima matyti rusiškos ir angliškos *baimės* skirtumus. *Baimės* konceptualizavimas lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje analizuojamas antroje darbo dalyje.

1. 5. Emocinių būsenų analizės ypatumai

Emocijos yra vidinio žmogaus pasaulio fenomenai, abstraktai. Būti kokios nors emocinės būsenos lygu ją išreikšti. Kai kurioms emocijoms išreikšti reikia daug kalbos priemonių, veiksmų (*nuostaba*), o kitos gali egzistuoti jų neišreiškiant (*meilė*).

Emocinė sistema – viena sudėtingiausių žmogaus sistemų. Kaip teigia D. Apresjan, už ją sudėtingesnė tik kalba. Reiškiant emocijas dalyvauja visos kitos žmogaus sistemos: suvokimas, fiziologinės reakcijos, intelektas, fizinės sistemos ir šneka. Ji skiria penkis lygmenis, kuriais emocijos reiškiasi kalboje:

- emocijos priežastis – tai, kas sukelia vieną ar kitą emociją;
- emocinę priežastį subjektas vertina kaip laukimą, norėtą ir kaip nelauktą;
- žmogus vertina savo emocinę būseną – ji teigiama arba neigiama. Tiek teigiamos, tiek neigiamos būsenos gali vienos nuo kitų skirtis emocijomis. Pavyzdžiui, *baimė* gali būti susijusi su vienomis neigiamomis emocijomis, *neapykanta* – su kitomis, nors abi jos vertinamos kaip neigiamos būsenos;
- noras išlaikyti priežastį, kuri sukėlė tam tikrą gerą emociją, ir atvirkščiai, noras, kad priežastis, lėmusi blogos emocijos atsiradimą, dingtų;
- emocijos reiškiasi kontroliuojamais ir nekontroliuojamais fiziniiais veiksmais. Pavyzdžiui, kai iš *baimės* išblykštama – tai nekontroliuojama. Kontroliuojama tada, kai emocija reiškiasi kalbiniais ir fiziniiais aktais (pvz., *rūstybė*) (Apresjan 1995, 51–53).

Skirtingas emocijas žmogus vertina nevienodai. Vienais atvejais tik jaučiame, kitais – ir vertiname savo būseną. Tačiau ne vertinimas, o emocinės būsenos intensyvumas lemia emocinių būsenų konceptualizavimą kalboje. *Baimė* nusakoma kaip galinti apimti, o *nuostabai* nusakyti toks žodis vargu ar vartojamas, nors abi emocijos yra itin intensyvios, nes pirminės ².

Kalbininkai diskutuoja, koks būdas yra tinkamiausias analizuoti abstraktus. O. Černeiko mano, kad bandymas racionaliai aprašyti abstraktą, remiantis žodyno ir tekstų definicijomis, pagrįstas intuicija. Konceptualioji analizė, anot kalbininkės, tinkamas būdas tirti abstraktus, nes formalizuoja tai, kas žinoma intuicijos, egzistuoja kolektyvinėje sąmonėje ir reiškiasi per kalbą (Černeiko 1995, 74–75). Konceptualioji analizė leidžia išreikšti dalį koncepto turinio geštaltais. Geštalto esmę galima nusakyti taip: abstrakto projekcija į konkretų reiškinių, t. y. žmogus, jausdamas ryšį tarp daiktų, reiškinių, abstraktui priskiria konkretaus daikto fizines savybes.

E. Lissan, kalbėdama apie reikšmės ir koncepto santykį pažymi, kad žodžio reikšmė leidžia vartoti žodį tik tam tikromis sąlygomis, tam tikrame kontekste. Įvardijama referentinė situacija, o informacijos apie ją perdavimas klausytojui vyksta turint dialogo tikslą.

² Darbo autorė remiasi K. Izardo skyrimu, kad pirminės (bazinės) emocijos yra: **susidomėjimas, džiaugsmas, nuostaba, liūdesys, pyktis, pasibjaurėjimas, panieka, baimė** (plačiau žr. Izard 1999, 63–65).

Konceptas – mąstymo suformuota žinių visumą apie tam tikrą referentinę situaciją. Žinios perduodamos kitam asmeniui su intencija atskleisti savo ir paveikti klausančiojo nuostatas. Toks supratimas leidžia analizuoti konceptualųjį žodžio turinį remiantis ne tik metaforiniais junginiais, bet ir diskursais. Tuomet galima išsiaiškinti tai, kokia atminties patirtis užfiksuota ir išreiškiama juose. Jei siejami koncepto ir pasaulio konceptualizacijos terminai, reikia aiškintis klausimą, kaip konceptas susijęs su kitais pagrindiniais kultūros supratimais, kaip vertinimas viena kalba kalbančiųjų pasaulėvaizdyje. Visi šie klausimai įdomūs ir kultūrologui, ir etnopsichologijos tyrinėtojiui, o „tradicinis“ lingvistas gali čia analizuoti, kokios susidariusios situacijos, atsispindinčios leksinėje žodžio reikšmėje, vienos kultūros žmonėms tampa refleksijos priemone (Lassan 2002, 32).

Pasak A. Wierzbickos, skirtingos kultūros skirtingai reflektuoja emocijų konceptus, bet visos koncepcijos gali būti reikšmingai palygintos žmogiškųjų universalijų terminais, užkoduotais visose žmonių kalbose (Wierzbicka 1995, 41). Ji teigia: „Tam, kad būtų galima aiškiai ir tiksliai išanalizuoti emocijas, mums reikia atitinkamos semantinės metakalbos. <...> Jeigu norime nustatyti emocinius konceptus taip, kad ką nors paaiškintume, tai turime aiškinti žodžiais, kurie būtų intuityviai aiškūs (nespecialūs) ir kurie nėra specifinės emocijos ar emocinės būsenos pavadinimai“ (Wierzbicka 2001, 19). Tie žodžiai – tai elementarūs konceptai, kurie leidžia tirti emocijas universaliu požiūriu, nepriklausomai nuo kalbos ir kultūros. A. Wierzbickos su kolegomis sudarė 15 elementariųjų prasmų grupių, kurios vėliau buvo pildomos: substantyvai (pvz., aš, tu, kažkas, daiktas), determinatoriai (pvz., šitas, kitas), kvantoriai (pvz., vienas, nedaug, visi), atributai (pvz., geras, mažas), mentaliniai predikatai (pvz., žinoti, norėti, jausti, matyti, girdėti), kalba (pvz., pasakyti, žodis, tiesa), veiksmas, įvykis (pvz., įvykti, judėti), egzistavimas ir turėjimas (pvz., yra, turėti), gyvenimas ir mirtis (pvz., gyventi, mirti), loginiai konceptai (pvz., ne, gali būti, todėl, kad, jei būtų), laikas (pvz., dabar, ilgai, kurį laiką), erdvė (pvz., vieta, čia, virš, toli, viduje), intensifikatorius (pvz., labai, daugiau), taksonomija, partonomija (pvz., išorė / atmaina, dalis), panašumas (pvz., panašus į / kaip) (Wierzbicka 1999, 298–299). Toks A. Wierzbickos žodžio reikšmės, abstraktų analizės būdas kritikuojamas dėl painumo, nepritaikomumo, taip pat aiškumo trūkumo, nes metakalbos elementai labai apibendrinti (Jakaitienė 1988, 135).

1. 6. Kalbos pasaulėvaizdis – tautinės specifikos atspindys

Kalbos pasaulėvaizdis yra etnolingvistikos objektas bei viena pagrindinių jos sąvokų. Etnolingvistiką galima apibrėžti kaip kalbotyros kryptį, tiriančią kalbos ir kultūros, kalbos ir tautos santykį.

Kiekviena tauta turi savitą pasaulio vaizdą. Pasak A. Gudavičiaus, kalbos pasaulėvaizdis „tai per šimtmečius kalboje susiklostęs pasaulio supratimas – daiktų ir reiškinių klasifikacija, ryšiai tarp pasaulio elementų, žmogaus santykis su likusiu pasauliu“ (Gudavičius 2000, 11). S. Vorkačiovas vartoja terminą „naivusis pasaulio vaizdas“. Tai – kasdienės sąmonės faktas, įvykdomas leksiniuose kalbos vienetuose, tačiau pati kalba šio pasaulio neatspindi, ji atspindi tik to pasaulio nacionalinio kalbinės asmenybės supratimo (konceptualizacijos) galimybę. Kalba, tauta ir kultūra neperskiriamai susijusios ir apibrėžia asmenybės aplinką – fizinio, socialinio ir dvasinio „aš“ vietą (Vorkačiovas, 2001 a, b: 67–71).

D. Apresjan aiškina, kodėl pasaulėvaizdis vadinamas „naiviuoju“:

- kiekviena kalba atspindi tam tikrą pasaulio suvokimo ir konceptualizacijos būdą. Reikšmės sudaro požiūrio sistemą, kuri yra bendra visiems, kalbantiems viena kalba;
- kalbantys skirtingomis kalbomis pasaulį mato šiek tiek skirtingai, per savo kalbos prizmę;
- „naivusis pasaulio vaizdas“ skiriasi nuo mokslinio;
- „naiviajame pasaulio vaizde“ egzistuoja sava naiviosios geometrijos, fizikos, erdvės ir laiko sistema (Apresjan 1995, 38–39).

Kalbos pasaulėvaizdis nuo konceptualiojo skiriasi tuo, kad pastarojo turinį sudaro visos mūsų žinios apie pasaulį, ne tik jo loginis supratimas, bet visi vaizdiniai, perceptinis patyrimas, visa veiklos patirtis, nuostatos ir vertinimai, visa, kas yra mūsų atmintyje kaip pasaulio pažinimo ir įvairios veiklos rezultatas. Konceptualusis pasaulėvaizdis yra turtingesnis už kalbos pasaulėvaizdį, pastarasis yra bendrojo pasaulėvaizdžio dalis. Tai, kad kalbinis ir mokslinis pasaulio vaizdas gali ne tik nesutapti, bet ir prieštarauti vienas kitam, netrukdo bendrauti, suprasti pasakymo turinį, kitaip sakant jį verifikuoti – susieti su tikrove (Gudavičius, 2000:14–15). Pavyzdžiui pasakymas *pasaulio pakrašty* visiškai nesutampa su mokslinio pasaulio tikrove – *žemė yra apvali*. Šių skirtingų sampratų egzistavimas žmogaus sąmonėje netrukdo jam normaliai orientuotis.

Tiriant vieną kalbą, tiriami tai kalbai būdingi konceptai. Jie atspindi ne tik kalbinę, bet ir kur kas platesnę kultūrinę sąmonę. Kalboje atsispindi tautiškumas. A. Gudavičius skiria tris pagrindinius kalbos tautiškumo požymius: 1) kalba tautiška vien todėl, kad ji skiriasi nuo visų kitų kalbų ir kaip tik ji jungia tautą į vieną visumą; 2) kalba tautiška, nes turi ypatingo tikrovės

atspindžio ypatybes, susijusias su tautos materialinio ir dvasinio gyvenimo sąlygomis ir darančias poveikį kalbančiųjų pasaulėvaizdžiui ir pasaulėjautai; 3) giliausias kalbos tautiškumo klodas slypi žodžio ryšiuose su sąvokiniu sąmonės turiniu – konceptais (Gudavičius 1992, 1–4).

Kiekviena kalba turi savo konceptus. Juos tiriant ir rekonstruojamas „naivusis“, nemokslinis kiekvienos kalbos pasaulio vaizdas.

1. 7. Psichologinė *baimė* samprata

Amerikiečių psichologas ir filosofijos mokslų daktaras K. Izardas knygoje „Emocijų psichologija“ teigia, kad emocija yra jausmas, kuris motyvuoja, organizuoja ir reguliuoja žmogaus suvokimą, mąstymą, ir veiksmus (Izard 1999, 27). *Baimę* jis laiko viena pirminių (bazinių) emocijų³. Baimė – tai biologinė žmogaus reakcija į kažką. „Psichologijos žodyne“ (1993, 40–41) *baimė* apibrėžiama kaip emocija, kylanti biologiniam ar socialiniam individo gyvavimui pavojingose situacijose, susijusi su tikru ar įsivaizduojamu pavojaus šaltiniu. Nuo skausmo ir kitų kančių, kurias sukelia realus gyvavimui pavojingų veiksnių poveikis, *baimė* skiriasi tuo, kad atsiranda juos nujaučiant, jų tikintis. Šios emocijos išgyvenimo stiprumas ir specifika priklauso nuo pavojaus pobūdžio ir yra įvairaus diapazono (baiminimasis, būgštavimas, išgąstis, siaubas). Būseną, kylanti, kai pavojaus šaltinis yra neaiškus arba nesuprantamas, vadinama nerimu. Kai *baimė* išauga iki afekto (paniška baimė, siaubas), ji gali nulemti elgesio stereotipą (sprukimas, apstulbimas, apsauginė reakcija).

Baimė – reali gyvenimo dalis. Pasak K. Izardo, ji patiriama retai, palyginus su kitomis emocijomis. Dar rečiau *baimė* išreiškiama, nes žmonės išmoksta tvardyti, slopinti jos raišką – gali suvaldyti savo mimiką, kūną. Emocijos slopinimas nulemtas auklėjimo, kuris remiasi visuomenės vertybėmis, susiklosčiusiomis tradicijomis, stereotipais. Nors *baimę* galima slopinti, bet tam tikri, vien tik šios emocinės būsenos fiziologiniai požymiai ir išraiška egzistuoja. K. Izardas nurodo, visų pirma, mimiką – plačiai atmerktas akis, pakeltus antakius, pravertą burną. Kiti psichologai skiria ir kūno įsitampimą, sustingimą, drebulį (Izard 1999, 310).

Baimė – emocija, apie kurią žmonės galvoja su siaubu. K. Izardas atliko tyrimą,

³ Nors „Psichologijos žodyne“ ir K. Izardo knygoje *baimė* vadinama emocija, šiame darbe dažniau vartojamas emocinės būsenos terminas.

kurio metu norėjo išsiaiškinti, kokios emocijos žmonės labiausiai bijo. Paaiškėjo, kad *baimės*. Rusų kalbininkė D. Apresjan, tyrinėjusi emocijų raišką kalboje, pažymi, kad *baimė* atsiranda, kai žmogus priima objektą, vertindamas arba jausdamas jį kaip pavojingą sau (Apresjan 1995, 53). K. Izardas tai vadina kognityviniais procesais. Kognityvinis situacijos, kaip potencialiai pavojingos, vertinimas lemia emocijos atsiradimą. Tačiau tokia emocija nėra reali, ji išgalvota. Fiziškai nukentėti ne taip bijoma, kaip būti sumenkintam, pažemintam. Bijoma, nesėkmių ir psichologinių praradimų (Izard 1999, 293–295). Intensyvus *baimės* jausmas įsimena ilgam, jo sunku atsikratyti.

K. Izardas mini J. Bowlby skiriamas 6 pagrindines situacijas, kurios lemia biologinę reakciją – *baimę*: skausmas, vienatvė, staigus stimuliacijos pasikeitimas, objekto artinimasis, objekto neįprastumas, aukštis (Izard 1999, 296–300). Taigi egzistuoja realios ir išivaizduojamos, psichologinės *baimės* priežastys.

Intensyvi *baimė* riboja suvokimą, mąstymą, pasirinkimo bei veiksmų laisvę. Žmogus, veikiamas *baimės*, gali tiesiog sustingti arba, atvirkščiai, emocija suteikia jėgų veikti – stengiamasi pašalinti pavojaus priežastį ar nuo jo pabėgti. Intensyvi *baimė* išgyvenama kaip netikrumas dėl saugumo, jo nebuvimas. Patyrėjui atrodo, kad situacija visai nekontroliuojama. Jis jaučia pavojų savo fizinei ir psichinei būklei, o kartais net gyvenimui.

Pasak K. Izardo, kad galėtų gyventi ir vystytis, žmogus turi išsiugdyti toleranciją *baimei* (Izard 1999, 139).

II. KONCEPTUALIŲJŲ *BAIMĖS* METAFORŲ LYGMUO

2. 1. BAIMĖ yra DAIKTAS

Daiktas yra materialus objektas. Daiktai gali būti įvairūs savo dydžiu, forma, spalva, kiekiu, vidumi, išore, erdvėje užimama vieta. Jie dažnai yra veikiami iš šalies.

Lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje emocijos gali būti suvokiamos kaip daiktai. Neretai sudaiktinama **baimė**. Tekstyne rasta 519 BAIME – DAIKTĄ iliustruojančių pavyzdžių. Tai sudaro 32 procentus visų darbe analizuojamų metaforų.

Baimė, kaip ir bet kuris daiktas, turi formą (4), ją galima pastebėti (2), apčiuopti (1). Tai parodo, kad ji suvokiama kaip reali, tikra, egzistuojanti, kad ją, tarsi daiktą, galima matyti, paliesti:

Kokie yra buto ar namo privalumai ir trūkumai, lyginant vieną su kitu, kokios yra susiformavusios baimės ir prietarai, kaip elgtis pirkėjui <...>. <t.>

Net ir be žodžių gan lengvai pastebime kito baimę, priešišumą, panieką arba priešingai: simpatiją, atvirumą, meilumą. <t.>

Jų baimė apsilankyti Lietuvoje buvo apčiuopiama – atseit jei mafija jų nežudytų, tai nuo sovietinių laikų likusi biurokratija apvogtų iki paskutinio cento. <t.>

Lietuvių kalba kalbančiųjų sąmonėje **baimė** gali būti suvokiama kaip turinti konkrečias daikto ypatybes – ji apvali, panaši į burbulą (*išpūsta baimė* 1), lengva (*nupučia vėjai* 1, *iškyla į paviršių* 1), aštri (*žeidžia* 2). Pasakymas, kad **baimė** išpūsta, atspindi, jog ji suvokiama kaip perdėta – ne tokia didelė ir baisi bei neigiamai veikianti subjektą. Teiginį patvirtina ir kitas pavyzdys, kai **baimė** yra lengva, ją nupučia vėjai. Žmogui ji nebe pavojinga, niekaip jo neveikia, subjektas laisvas nuo jos. Tačiau **baimės** lengvumas gali turėti ir neigiamą poveikį žmogui:

Galbūt nesimato, galbūt ji sugebėjo susikurti kitokį gyvenimą, be baimės, bet netikėčiausiu momentu ta baimė iškyla į paviršių. <t.>

Glūdėjusi kažkur gilumoje ir nekenkusi žmogui, ji iškyla į paviršių, t. y. ima veikti. Tokia būseną nėra pageidaujama, todėl vertinama neigiamai.

Baimė, kaip koks nors aštrus daiktas, žeidžia. Subjektas jaučia dvasinį skausmą. Tai vienas iš daugelio neigiamų **baimės** apibūdinimų:

Be seniai susikaupusių priešiškumo uošviui jausmų, be vyrišką savigarbą skaudžiai žeidžiančio baimės jausmo netikėtas būtų ir „ūmus pyktis“, užplūdęs Kriauzą, supratęs, kad šuliny – „tėvelytis“. <t.>

Baimė suvokiama kaip turinti dvi puses (1). Subjektas gali veikti ir vienoj, ir kitoj pusėj. Kai jis yra šiapus baimės, ji gali pakenkti, o kai anapus, t. y. tarsi už jos, **baimė** subjektui grėsmės nebekelia:

Pagaliau tu, Epikūrai padarai dievą neapsaugotą, atimdamas iš jo visus ginklus, visą galybę ir, kad niekam nereiktų jo bijoti, išmesdamas anapus baimės. <t.>

Baimė suvokiama kaip švari, skaidri materija (1) arba, atvirkščiai, kaip purvas, kaip kažkas, nuo ko reikia apsivalyti (1). Toks suvokimas atspindi ir atitinkamą vertinimą – apvalyta **baimė** yra geresnė, nei purvina:

<...> nebeištvėrę poeto iškerėtų (išsapnuotų) mįslingųjų būtybių žvilgsnio, pabėgame išsigandę, net nežinodami kodėl, pastebėkime, ši baimė visuomet yra apvalyta.

Jos mokosi pasikliauti gamtos ir kūno išmintimi, švelniai jį minkštinti, o svarbiausia – kruopščiai valyti savo sąmonę nuo visų baimių, nerimo, pykčio ir nuoskaudų, kalčių bei kompleksų <...>. <t.>

Baimė gali būti suvokiama kaip trunkanti neilgą laiko tarpą, greitai praeinanti, nestipri (1). Tai perteikiama **baimei** priskiriant daikto savybes – trumpalaikiškumą ir nepatvarumą:

Žmogui, pasiklydusiam pasaulyje ir jo pramogose, tas susirūpinimas yra trumpalaikė ir netvari baimė. <t.>

Emocinė būseną turi vietą erdvėje (19). Po **baimės** vietas galima keliauti, klajoti, į jos vietą galima atvykti, vestis kitą asmenį ir atlikti kitokius veiksmus, dažnai mistinius ir ritualinius. Tai rodo, kad ji kažkuo ypatinga, labiau siejama su nesuprantamais, neigiamais dalykais. Be to, **baimė** užima labai didelę vietą, vadinasi ji intensyvi, nekontroliuojama:

Būtent tokie žmonės tikėjo, kad jogas arba joginė, medituojantis kalnų oloje ar visą gyvenimą klajojantis po baimės vietas, kaip tik ir yra labiausiai priartėjęs prie aukščiausiojo tikslo – Išsilavinimo ir Nušvitimo. <t.>

Kartais apie saugumą, švelnumo ilgesį jaunoji joginė, praktikavusi makabriškąją čodo misteriją kapinėse ir kitose Baimės vietose, prabyla visai atvirai: kai kapoju gabalais savo pašvinkusį kūną, nusikertu galvą, išplėšiu širdį <...>. <t.>

Dažniausiai buvo atliekamas kapinėse ir kitose „baimės vietose“ simboliškai aukojant savo kūną dvasioms ir demonams, šitaip bandant atsisakyti klaidingų ego koncepcijų ir projekcijų. <t.>

Baimės vietoje nesijaučiama gerai, todėl norima, kad vietos **baimei** nebūtų. Dažniausiai trokštama, kad emocinės būsenos neliktų širdyje, sieloje, bet tai tik troškimas, nes dažniausiai patyrėjas numano, kad **baimė** visiškai nepradings:

Linkiu, kad žiemos nepasiektų Jūsų širdies, o sieloje pagaliau neliktų vietos baimei.

<t.>

Kartais žmogus yra stipresnis ir sugeba emocinę būseną pakeisti, tai rodo, kad **baimė** kažkiek kontroliuojama:

<...> tai už jo sienų petys petin stovėjo žmonės – mirties ignoruotojai, kurių širdyje baimei neliko vietos. <t.>

Jie įrodė, kad myli savo miestą, kuria jame kitokias tradicijas, kuriose vietos baimei nebelieka. <t.>

Baimė suvokiama kaip turinti šešėlį (4). Jos šešėlyje galima gyventi, tačiau toks gyvenimas subjektui nelengvas. Šešėlis susijęs su tamsa, juoduliais ir panašiais neigiamais dalykais. Taip sustiprinamas neigiamas **baimės** vertinimas. **Baimės** šešėlyje galima ir kitokia žmogaus veikla – pelnymasis iš kitų nelaimės. Šis atvejis panašus į keletą jau aptartų, kuriuose visada atsiranda žmogus, galintis išnaudoti galingą ir visus lydintį **baimės** jausmą savo naudai. Tai, kad emocinės būsenos šešėlyje galima veikla, parodo, kad **baimė** suvokiama kaip didelė materija:

Beje, galite gyventi mamos baimių šešėlyje ir viltis, kad kai sulauksite pilnametystės, jos nusistatymas prieš jūsų bendravimą su vaikiniais pasikeis. <t.>

Gaisrų baimės šešėlyje pelnosi ir sukčiai. <t.>

Subjektas gali būti stipresnis už emocinę būseną ir ją įveikti – išsklaidyti **baimės** šešėlį:

Muzikos žvaigždžių spindesys išsklaidė baimės šešėlį. <t.>

Kadangi **baimė** yra abstraktus dalykas, sunku nustatyti jos intensyvumą ir tai išreikšti kalboje. Todėl žmogus, kalbėdamas apie emocinės būsenos intensyvumą, ją atitinkamai apibūdina kaip mažą arba didelį daiktą. Kai **baimė** nėra labai intensyvi, ji siejama su mažais daiktais (34). **Baimė** charakterizuojama būdvardžiais *nedidelė, mažesnė, mažiausia*, veiksmažodžiais *mažinti, mažėti*:

Būtent ši mintis buvo dar viena iš daugelio nedidelių baimių, kaip tam tikra nerimo rūšis. <t.>

Atrodo, gimdymo baimė turėjo būti mažesnė... – paklausiau Gabrielę. <t.>

Vienas netikėtas apkabinimas, švelnus žodis, maža dovanėlė ar truputis švelnumo gali sumažinti nesuvokiamą baimę prarasti mylimą žmogų. <t.>

Reikia daryti viską, kad nuo pirmų susitikimo minučių mažėtų kliento baimė ir didėtų viltis. <t.>

Baimės ryšys su mažais daiktais parodo, kad patyrėjas pats bei padedamas kitų veiksmų siekia, jog emocinė būseną užimtų kuo mažiau vietos jo vidiniame pasaulyje. Tai parodo, kad **baimė** vertinama neigiamai, nes norima, kad jos būtų kuo mažiau bei tai, kad ji kontroliuojama.

Kai emocinė būseną yra intensyvi, ji charakterizuojama kaip *nemaža, didelė, didžiulė, didžioji, didesnė, didžiausia*, ji *didėja* pati arba ją kažkas *didina* (95). Emocinė būseną yra išmatuojama – nemaža **baimė** tampa didžiausia. Jos didėjimas siejamas su intensyvėjimu, su vis didesne užimama vieta patyrėjo vidiniame pasaulyje. Padidinti **baimę** gali pats subjektas arba įvairūs gyvenimo reiškiniai. Kuo emocinė būseną didesnė, tuo labiau jaučiamas neigiamas vertinimas:

Sąžinę ji turi. Bet ir baimė jos nemaža. <t.>

<...> Abiturientai jaučia didelę baimę dėl egzaminų, teigia nežinantys, kas jų laukia, bijo naujovių <...>. <t.>

Baimė buvo didžiulė, todėl ir daviau neteisingus parodymus. <t.>

Didžiausią baimę ir sumišimą priešui kelia tai, kad jis nežino, nei kur tie partizanai, nei kiek jų, nei kada gali pasirodyti. <t.>

O mano baimė vis didėja ir didėja. <t.>

Baimė suvokiama kaip nevienalytė, įvairi. Tai priklauso nuo patyrėjo ir aplinkybių. Ji gali būti skaičiuojama – *viena, dvi, trys, kelios, visos*; matuojamas kiekis – *mažai, mažiausiai, nemažai, daug, daugelis, daugybė, daugiau* (20). Tai, kad emocinę būseną galima suskaičiuoti, išmatuoti rodo, kad patyrėjas gali su ja kažką daryti, galbūt net šiek tiek ją kontroliuoti:

Tik viena baimė: žmonės gali užsidegti ir staiga suliepsnoti! <t.>

Trečia baimė - kas bus, jei nepritaps prie kolektyvo. <t.>

Iš karto atsiranda kelios baimės: mokinio, mokytojų tėvų. <t.>

Gamtiniame žmoguje mažiausiai baimės, nes jame nėra net Niekio refleksijos pėdsakų. <t.>

Tądien daug baimės patyrė mažeikietė Renata L. Moteriai pravėrus duris, į butą įsiveržė vyriškis. <t.>

Baimė lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje įvardijama ir kaip koks nors konkretus daiktas – suolas (1), grandinė (1), variklis (1), ginklas (1), kaukė (1), instrumentas (1), dirva (1), kelias (1). Pavadinama tam tikru daiktu, emocinė būseną įgyja jo charakteristikas. Su **baimė** subjektas gali kam nors pakenkti arba apsiginti:

Išminčiaus, kaip ir žvėrių, ginklas yra baimė. <t.>

Baimė, kaip ir daiktas, gali būti poveikio kitam asmeniui, tikslo pasiekimo priemonė (*dirva, suolas, instrumentas*). Žmogus ją kontroliuoja:

Melas, prievarta, baimė ir trisdešimt Judo sidabrinių – štai tie instrumentai, kuriais visi tironai versdavo vergais savąją ir svetimą liaudį. <t.>

Baimė suvokiama kaip galinga jėga, veikianti patyrėją, verčianti jį atlikti tam tikrus sprendimus ir veiksmus, taigi ji kontroliuoja patyrėją:

Jį gena duotasis pažadas Duonutei nužudyti Kelerį ir tuo pačiu metu dar net galingesnis variklis – jo baimė pralaimėti prieš moterį. <t.>

Emocinė būseną suvokiama kaip barjeras (1), kliūtis (2). Juos subjektas nori įveikti, nes jie trukdo:

Sugriaukite paviršutiniškumo ir baimės barjerus, – rašoma tekste. <t.>

Taip charakterizuojama emocinė būseną vertinama neigiamai.

Baimė lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje suvokiama kaip turinti struktūrą (1), jai priskiriamos mechanizmo savybės (1):

Kaip sako Frye, „savo socialines ir religines institucijas žmogus nuolat apstatinėja baimės struktūromis tarsi geodeziniais kupolais“. <t.>

Kartais baimės mechanizmai tarpusavyje susisieja sukurdami sunkiai motyvuojamą psichologinę struktūrą. <t.>

Baimę galima išrasti (1):

Tada atėjo vyras – išmintingas, sumanus, Pirmasis dievų baimės išradėjas... <t.>

Tokiu posakiu išreiškiamas suvokimas, kad **baimės**, kaip apskritai tokios emocinės būsenos, gali nebūti, kad žmogus pats susikuria ją, tik nuo jo priklauso emocinės būsenos buvimas, intensyvumas. Vadinasi, šį abstraktų fenomeną galima kontroliuoti.

Emocinė būseną suvokiama kaip daiktas, prie kurio galima pririšti (1). Pabrėžiamas **baimės** materialumas:

Jo jau niekas negali bauginti, niekas nebejaudina, nes visus tuos tūkstančius valiojimo gijų, rišančių mus prie pasaulio ir geidulių, baimės, pavydo <...>. <t.>

Kadangi **baimė** suvokiama kaip daiktas, ji tampa žmogaus veiksmų objektu. Tokiu atveju gan dažnai žmogaus veiksmai yra nukreipti prieš **baimę**: norima, kad emocinės būsenos neliktų, nebūtų. Ja bandoma atsikratyti (39), pašalinti (9), naikinti (7), prarasti (5), išmesti (2), sutrupinti (1), sutrypti (1). Dažnai pasakymuose išreiškiamas noras, viltis, kad **baimės** pavyks atsikratyti, tai padarius, žmogus tampa laisvas, stiprus, nepažeidžiamas, galintis kontroliuoti emocinę būseną:

Žmogus, sugebėjęs visiškai išsilaisvinti iš bet kokio geismo, praranda mirties baimę ir palieka šį pasaulį su šypsena lūpose. <t.>

Akivaizdu, kad žmonės tapo jei ne sotesni, tai bent jau atsikratė vidinės baimės. <t.>

*Ir sugebėjimu šmaikštauti, kuris bemat sutrupina visas mūsų išankstines baimes. <t.>
<...> bet kai ratelis už nugaros lipa ant kulnų, jie bando pabėgti pro bauginančią užtvarą, sutrypdami baimę. <t.>*

Jeigu **baimės** nepavyksta atsikratyti, ją norima bent pridengti (6), paslėpti (16), t. y. neparodyti jos kitiems:

Šių vaikų agresyvus elgesys dažnai slepia baimę dėl savo padėties, saugumo jausmo stoką ar nepilnavertiškumą. <t.>

Dažnai baimę jie dangsto frazėmis apie nepriklausomybę, tačiau atvirumo akimirka prisipažįsta, jog paprasčiausiai nesurado tinkamo partnerio. <t.>

Dažnai norima paslėpti tai, kas negražu, negera, nepriimtina kitiems. Subjektas nenori, kad kas nors matytų jo **baimę**, jis nenori pripažinti, kad kažko bijo, nes visuomenė bailių nevertina. K. Izardas teigia, kai individą gina teisė ir kiti socialiniai institutai, per didelis žmogaus polinkis bijoti praranda prisitaikymo reikšmę ir tradiciškai vertinamas neigiamai (Izard 1999, 317).

Kartais **baimė** neslepia arba jos neįmanoma paslėpti, vadinasi, **baimė** gali būti stipresnė už žmogų:

Tada tikrinamasis negali paslėpti savo baimių; lengvai atsiskleidžia jam būdingas emocinis fonas. <t.>

Subjektas gali nenorėti, kad emocinė būseną dingtų, vadinasi, ji jam reikalinga. Nenorima išmesti **baimės**. Galbūt tikimasi, kad emocinė būseną pravers, ja bus galima pasinaudoti. Iš dalies atsiskleidžia teigiamas vertinimas:

Gal mes sunkiai kitiems suprantami, suvienyti realios išnykimo grėsmės, atsargūs ir taupūs, neišmesdami net senų baimių ir prietarų gyvenam vis dar tolokai nuo Europos lyg vienkiemy. <t.>

Neretai **baimę** norima nuo savęs atriboti, kartais tai pavyksta, o kartais neįmanoma, ji įsigalėjusi. Tas atribojimas vyksta įvairiais būdais, vienas jų – pasitelkiant stichinę jėgą – ugnį (1). Atrodytų, kad tik tokia galinga jėga turėtų **baimę** sunaikinti, tačiau ši stipresnė:

<...> nes ir kilniausiu aktu demokratinės mąstysenos žmonių širdyse ūmai nežįiebsi, neišdeginsi per nelaisvės dešimtmečius mums diegto vergiškumo ir baimės. <t.>

Patyrėjas iš savęs **baimę** gali išstumti (2). Žmogus kontroliuoja emocinę būseną, yra stipresnis:

Tik sakant (= sakydami) tiesą, mes galime išstumti baimę žmonėse (= iš žmonių; geriau galime sumažinti ar pašalinti žmonių baimę). <t.>

Su **baimė** lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje gali būti atliekami įvairūs veiksmai: ją galima turėti (11), kelti (191), dalintis (11), nešti (3), atimti (1), atiduoti (2), peržengti (2), palaikyti (1), pagrobti (1), krauti (1), privatizuoti (1).

Pertraukų metu tūnom klasėje, dalijamės naujienomis, baimė ir nerimu. <t.>

Bet tas teorijas reikėtų patyrinti psichoanalitikai, ir panašu, kad jas išradę medikai perkėlė į jas savo protėvių baimes. <t.>

Neturiu jokios scenos baimės <t.>

O emocinės problemos, kurias jie atsineša į mokyklą iš namų: baimė, nerimas, pervargimas... <t.>

Didžiausia pergalės teigiamybė yra ta, kad ji nugalėtojui atima baimę pralaimėti.

<t.>

Peržengiau savo sukiužimą, ištižimą, baimes. Ėmiau daryti tai, kas, rodės, neįmanoma. <t.>

Šis pedagogas moko: „...dukteryse reikia palaikyti tam tikrą vyrų baimę tam, kad nenuimt nuo jos žąslų, sulaikančių jas nuo blogio, nes mergaites nuo to saugo ne protas, bet drovumas“. <t.>

Iš pavyzdžių matyti, kad emocinė būseną suvokiama kaip materialus daiktas, kurį galima turėti arba neturėti. Taip išreiškiamas suvokimas bijoti arba nebijoti. Tai, kad **baimė** palaikoma, rodo, jog emocinė būseną gali būti vertinama palankiai, ji tampa siekiamybe. Subjektas **baimė** dalinasi – norima atsikratyti bent dalies šios emocinės būsenos, kad patyrėjui būtų lengviau. Padalinta **baimė** nebėra tokia didelė, vadinasi, nebe tokia stipri. Žmogus **baimę** neša, atima – jis kontroliuoja emocinę būseną. Jos peržengimas rodo, kad patyrėjas yra stipresnis ir nugalė emocinę būseną. Apskritai, bet kokie veiksmai, patyrėjo atliekami su **baimė**, parodo, kad ji gali būti kontroliuojama, išskyrus pavyzdžius, kai **baimę** kelia. Nes kelti emocinę būseną gali įvairūs dalykai, reiškiniai, ne vien žmogus.

Teigiamas emocinės būsenos vertinimas eksplikuojamas atvejuose, kur sakoma, kad ji brangi, ją gaila atiduoti, ji privatizuojama, pagrobama:

Bet už tai turite kažką atiduoti – pačius save, savo džiaugsmą, nuoširdumą, ištikimybę, juoką, liūdesį, baimę, ilgesį, visų pirma tai, kas Jums patys turite. <t.>

Rinka skuba privatizuoti žmogaus sielą – skausmą, nerimą, baimę. <t.>

<...> ir tie, kurie norėtų pagrobti iš mūsų šią baimę – nesvarbu, ar tai būtų kunigai, gydytojai, mistikai ar šarlatanai racionalistai <...>. <t.>

Su **baime** galima žaisti (1), žongliuoti (1). Žmogus yra valdovas, lėmėjas. Tas, kuris žaidžia, žongliuoja **baime**, gali manipuliuoti žmonėmis, jų jausmais. Taip suvokiama emocinė būseną yra silpnesnė už žmogų, ją galima kontroliuoti:

Bet politikai valdys žmones, kad ir kas būtų. Jie valdys slypinčią žmoguje baime. Žais baime.

Savo dešimtajame romane ji tiesiog žongliuoja žmogaus norais ir baime, fantastiniais vaizdiniais ir nusivylimais. <t.>

Baimė lietuvių yra suvokiama kaip daiktas, priemonė, kuria galima kaip nors paveikti žmogų: auklėti (1), iš jo ką nors išviloti (1), o tai parodo, kad ji yra reikšminga, vertinga. Pasak K. Izardo, socialinėje žmogaus raidoje **baimė** reiškiasi kaip viena auklėjimo priemonių (Izard 1999, 317):

Liudvikui kaimiečiai tėra chamai, kuriuos reikia auklėti baime, mamaitei – žmonės, dažniausiai tamsūs ir suvargę, kurių reikia gailėtis, padėti. <t.>

<...> ir jei ne kuo kitu, tai bent baime išviliojame paviršiun tuos tamsiuosius jaudulius, kurie juk slypi kiekvieno žmogaus gyvenime <...>. <t.>

Apibendrinant konceptualiąją metaforą BAIMĖ yra DAIKTAS, daromos tokios išvados:

- lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje **baimės** emocinė būseną labai dažnai sudaiktinama. BAIMĖS – DAIKTO konceptualiosios metaforos sudaro trečdalį visų darbe analizuojamų metaforų;
- daiktą galima matyti, pačiuopinėti – emocinę būseną jausti. Daiktas gali turėti įvairias savybes (būti aštrus, lengvas, didelis ar mažas) – emocinė būseną gali būti skirtingo intensyvumo ir veikimo trukmės – trumpalaikė ir nestipri, labai intensyvi. Priskiriant **baimei** tam tikras daikto savybes, perteikiamas vertinimas (švarus, purvinas daiktas – teigiama, neigiama emocinė būseną). Teigiamas vertinimas eksplikuojamas labai retai;
- daiktu žmogus naudojasi, su juo ką nors daro. Su emocine būseną taip pat atliekami veiksmai. Jie skirti tam, kad **baimės** neliktų. Taip pat konceptualiosios metaforos dažnai išreiškia suvokimą, kad žmogus emocinę būseną gali kontroliuoti.

2. 2. BAIMĖ yra PREKĖ

Prekė yra daiktas, skirtas parduoti arba pirkti. Gali būti vykdomi mainai. Konceptualioji metafora BAIMĖ – PREKĖ yra sąlygiška, nes prekė – tai irgi daiktas. Akcentuojama tai, kad prekė yra daiktas vertingas, už jį mokami pinigai. Tekstyne rasti 6 pavyzdžiai, iliustruojantys BAIMĖS – PREKĖS konceptualiąsias metaforas.

Mokestis už baimę visada mokamas grynaisiais. <t.>

Pinigai - už baimę. <t.>

Kartais už tokią baimę ir mėginimą nuo jos apsisaugoti tenka brangiai sumokėti. <t.>

Jus pagąsdino ir jūs išsigandote. Taigi mokėjote vien už baimę. Tiesiai pareigūnui kišenę <...>. <t.>

<...> atsistojo tiesiai ant miegančios meškos nugaros. Uogautoja suspigo, sutarškėjo jo kibiras, žinoma, ne savo balsu šaukdama nuvirto šonan, bet atsipirko baimę ir... maudynėmis upelyje. <t.>

Ar esate padaręs avariją? Esu tris kartus „pamuštas“. Ačiū Dievui, atsipirkau baimę ir sugadintais nervais. <t.>

Pirmuose keturiuose pavyzdžiuose yra mokama už **baimę**. Koks tas mokestis, nenurodoma, tačiau pasakyta, kad moka subjektas, visada, grynais ir brangiai. Vadinasi, emocinė būseną yra vertinga. Ketvirtajame pavyzdyje apibūdinama tokia **baimė**, kurios vertė yra gerokai mažesnė, nes galima suprasti, kad kur kas brangiau būtų sumokėta už kelių eismo pažeidimą.

Paskutiniai du atvejai skiriasi tuo, kad juose emocinė būseną yra mainų objektas. Pavojaus gyvybei išvengiama atsiperkant **baimę**. Tai taip pat patvirtina didelę emocinės būsenos vertę, nes ja mokama už gyvybę.

Apibendrinant konceptualiąją metaforą BAIMĖ yra PREKĖ daroma išvada, kad **baimė** lietuvių kalboje nėra dažnai konceptualizuojama kaip prekė. Rasti atvejai parodo, kad ji suvokiama kaip ypač vertinga.

2. 3. BAIMĖ yra PASTATAS

Skiriant konceptualiąją metaforą BAIMĖ yra PASTATAS, svarbiausiais skiriamaisiais pastato požymiais (nes ir pastatą galima pavadinti daiktu) laikomi: jo dydis ir funkcijos. Pastatą pastato žmogus ir naudoja savo įvairiausioms reikmėms, jis dažniausiai būna didesnis už žmogų, turi sienas, stogą.

Rasti 4 BAIMĖS – PASTATO konceptualiąją metaforą iliustruojantys pavyzdžiai:

<...> popiežius pareiškia, jog norint taikiai sugyventi būtina nugriauti nepasitikėjimo, prietarų, ir baimių sienas. <t.>

Šalys, kurios keturis dešimtmečius žvelgė viena į kitą per neapykantos ir baimės sieną, dabar turi galimybę kartu stiprinti euroatlantinį saugumą. <t.>

Tokios mintys kvaršino ir mano galvą, kai artėjo septinta dešimtis. Bet pasirodo, kad baimei nebūta jokio pamato. <t.>

Ant baimės pamatų pastatytas komunizmas pradeda irti vos atleidus vadžias. <t.>

Pirmuose pavyzdžiuose emocinė būseną suvokiama kaip siena, skirianti, ribojanti subjektą nuo to, ko jis siekia – taikos, saugumo. Todėl **baimė** vertinama neigiamai, ją norima panaikinti, taip, kaip nugriauti sieną, jeigu ji yra nereikalinga. Emocinė būseną gali skirti du subjektus, tai irgi vertinama neigiamai, nes kartu jie gali nuveikti kažką gero.

Trečiajame pavyzdyje sakoma, kad **baimei** nėra pamato. Pamatai yra svarbiausia viso pastato dalis, pagrindas, pradžių pradžia. Jei pamatai blogi, netvirti, gali sugriūti visas pastatas. Pasakymas, kad emocinei būsenai nėra pamato parodo, kad nėra **baimės** priežasties. Emocinė būseną subjekto neveikia, jo mintys ir veiksmai neribojami. Būseną be **baimės** subjektas vertina teigiamai.

Paskutiniame pavyzdyje **baimė** suvokiama kaip pamatas, ant kurio kažkas statoma. Kadangi, kaip parodo dauguma kitų konceptualiųjų **baimės** metaforų, ši emocinė būseną yra neigiama, ji dažnai yra pagrindas kitiems neigiamiems dalykams atsirasti, todėl yra vertinama neigiamai.

Apibendrinant galima pasakyti, kad BAIMĖS – PASTATO konceptualizavimas nėra būdingas lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje, tačiau rasti pavyzdžiai leidžia daryti tokias išvadas:

- BAIMĖ – PASTATAS nėra konceptualizuojama kaip labai galinga emocinė būseną, kontroliuojanti subjektą, neleidžianti jam laisvai mąstyti ir veikti, vadinasi, emocinė būseną neintensyvi.
- pastatas, jeigu jis nereikalingas ar trukdo, nugriaunamas – neigiama emocinė būseną stengiamasi atsikratyti.

2. 4. BAIMĖ yra TALPYKLA

Kaip teigia E. Kubriakova, žmonės suvokia erdvę pagal ryšius tarp objektų erdvėje (Kubriakova 1999, 6). Būdingiausias tokių santykių tarp objektų erdvėje tipas yra vieno objekto buvimas kitame, kitaip tariant, kiekvienas objektas yra kito objekto talpykla. Toks supratimas grindžiamas tuo, kad žmogus yra pasaulio dalis (žmogus talpykloje), o jo kūnas yra erdvė, kuri kuo nors užpildyta arba užsipildo (talpykla yra žmogus). Kaip teigia G. Lakoffas ir M. Johnsonas,

kiekvienas žmogus yra talpykla su į–iš orientacija. Mes projektuojame savo į–iš orientaciją į kitus objektus, o juos irgi matome kaip talpyklas (Lakoff, Johnson 1999, 29).

Konceptualioji talpyklos metafora leidžia suvokti žmogaus kūną ir jo emocijas būsenas kaip tam tikras talpas, vietas, kuriose kaupiami ir saugomi nematomojo pasaulio dalykai. „Todėl galima teigti, kad abstrakčias, jusliškai nepatiriamas sritis (emocijas, moralines nuostatas, mentalines funkcijas ir kt.) pagal savo struktūrinius požymius „tvarko“ talpyklos pradinis konceptas“ (Būdvytytė, Toleikienė 2003, 4). Lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje emocinė būsena gali būti talpykloje arba pati būti talpykla.

Tekstyne rasti 78 BAIMĖ – TALPYKLĄ iliustruojantys pavyzdžiai. Tai sudaro 5 procentus visų tekstyne rastų pavyzdžių. **Baimėje** gyvenama (33), skurstama (1) arba tiesiog esama (5):

Tris metus vyrai, moterys ir vaikai gyvena nuolatinėje baimėje dėl savo gyvybės, beveik badavo. <t.>

Tauta liko dvasinė našlaitė ir skurdo nuolatinėje baimėje. <t.>

Paskui juodoje pokario dirvoje, skurde ir baimėje mūsų naujuose varginguose namuose vėl glaudėsi nelaimės ištiktieji.

<...> kai valstybės organai, daugiausia Krašto apsaugos ministerija ir Vidaus reikalų ministerijos, yra nuolatinėje baimėje sulaukti sukilimų. <t.>

Taip laukimo baimėje praslinko keletas dienų. <t.>

Nieko neradę ūkininko namuose, sulindome į daržinę ant šieno ir čia baimėje praleidome naktį. <t.>

Subjektui gyvenimas, buvimas **baimėje** sunkus, varginantis, **baimėje** skurstama, todėl tokią būseną jis vertina neigiamai. Nurodoma, kad būti emocinėje būsenoje galima neribotai arba tam tikrą laiką, tačiau tai nuo žmogaus nepriklauso, jis savo būsenos pakeisti negali – **baimės** nekontroliuoja. Tai, kad BAIMĖJE – TALPYKLOJE galima gyventi rodo, jog ji yra didelė, nes telpa ne tik žmogus, bet ir jo aplinka.

BAIMĖJE – TALPYKLOJE subjektas atlieka fizinę veiklą. Tai yra žmogaus gyvenimo etapai, įprasti gyvenimo reiškiniai: augimas, brendimas (2), vaikų gimdymas (2), jų auginimas (1), **baimėje** subjektas yra laikomas arba laiko kitą (12) pasirodo (1), pasilieka (1), bėga (1) arba būna sustingęs (1), galiausiai žūva (1):

Šiaip ar taip, baimėje augo ir brendo visi sovietinio lagerio žmonės, ilgainiui nė patys to nesuvokdami. <t.>

Bet vaikai gimė – baimėje, praradimuose, tremtyje. Dabar nebenori gimti. <t.>

Išaugino savo vaikus nuolatinėje baimėje, veidmainiaudami, atitrūkę nuo šimtmečiais susiklosčiusių tautos tradicijų. <t.>

Kalbėdamas Konstitucijos dienos proga Kremliuje, Rusijos prezidentas pasmerkė „banditus ir teroristus, kurie laiko baimėje visą čečėnų tautą“. <t.>

Melancholiškai mylėdamas individas persekioja baimės [Angest] galimybę, kuri galiausiai atskiria jį nuo jo paties ir jis žūva toje baimėje arba tame, kame žūti bijojo. <t.>

Kodėl visa tai vyksta **baimėje** ir kaip į ją patenkama, subjektui nėra aišku, tačiau jis prisitaiko prie aplinkybių, nes yra talpyklos viduje, todėl ką nors pakeisti yra per silpnas. Talpykla labai didelė, jos ribos neapibrėžiamos. Tai rodo, kad emocinė būseną labai stipri, intensyvi.

BAIMĖJE – TALPYKLOJE žmogus atlieka įvairią mentalinę veiklą: jaučia (2), gailisi (1), patiria (1), suvokia (1), pažįsta (1), nagrinėja (1), išsiugdo (1), rizikuoja (1), padidina įtampą (1):

O jei atsirastų individas, kuris drįstų kalbėti kitaip, - individas, toks kvailas, kad pats rūpintųsi ir baimėje bei drebėjime jaustųsi atsakingas už savo gyvenimą, ir tuo kankintų kitus: tai apsisaugokime laikydami jį bepročiu arba, jei reikia, jį nužudydami. <t.>

Netrukus Freudo mokinys atpažino tikrąją politinę problemą masės charakterio struktūroje – laisvės ir malonumo baimėje. <t.>

Ar nebūtų paprasčiau dabartinėmis sąlygomis geriau saugoti savo šeimą ir savo turtą, o ne amžinoje baimėje rizikuoti, pradėdant bendravimą su policija tik po to, kai nusikaltimas jau įvyko. <t.>

Patekimas į talpyklą priklauso nuo įvairių aplinkybių, kurios nepalieka subjektui jokių kitų kelių, tik į uždara erdvę. Subjektas bloškiamas (4), stumiamas (2), varomas (1) į **baimę**:

<...> nes juk pati būtis, bloškianti mus į aistrą ir baimę, į ašaras ir į džiaugsmą, leidžia mums patirti tai, kas yra iš tikrųjų. <t.>

Baimė laiko jį kančios būklėje, o kančia stumia jį į baimę. <t.>

Anot B. Kučinsko, gana griauti ir ardyti, plėšti it varyti visus į baimę. Pradėkime dirbti, statyti ir kurti. <t.>

Žmogus už talpyklą nėra stipresnis, jis negali kontroliuoti ir pakeisti padėties, tačiau gali išreikšti požiūrį į šią emocinę būseną:

Tas, kuris nori, spjauna į baimę. Jis linkęs rizikuoti, yra šiek tiek avantiūristas, bet kartu kaupia ir gyvenimo išmintį. <t.>

Apibendrinant konceptualiąją metaforą BAIMĖ yra TALPYKLA, daromos tokios išvados:

- lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje **baimė** suvokiama kaip talpykla;

- *baimės* emocinė būseną, kaip ir talpykla, yra statiška. Subjektas jos negali pakeisti, talpykloje atsiduria dėl neaiškių priežasčių, kartais veikiamas aplinkybių;
- talpykloje atliekama įvairi veikla: įprasta fizinė bei mentalinė. Tačiau subjektas nėra laisvas, išreiškiamas neigiamas vertinimas.

2. 5. BAIMĖ yra KVPAS

Kvapas – tai iškvepiamas ar įkvepiamas oras. Kvapai gali būti malonūs, keliantys pasigėrėjimą ir nemalonūs, sukeliantys diskomfortą. Tačiau kvapų pojūtis subjektyvus, nes kas vienam kvepia, kitam gali sukelti nemalonius pojūčius. Kvapai nematomi, neapčiuopiami. Juos fiksuoja tik vienintelė žmogaus joslė – nosis.

Tekstyne rasti 32 konceptualiąją metaforą BAIMĖ yra KVPAS iliustruojantys pavyzdžiai. Tai sudaro 2 procentus visų darbe aptariamų konceptualiųjų metaforų.

Kaip kvapai konceptualizuojamos emocinės būsenos yra neapibrėžtos, lengvos, atrodytų silpnos. Tačiau kaip ir kvapo, taip ir emocinės būsenos žmogus nekontroliuoja, nes abstraktus fenomenas neturi ribų, negali būti laikomas jokioje talpykloje.

Kad *baimė* turi kvapą, patvirtina tekstyne rastas 1 pavyzdys, kuriame sakoma, kad emocinė būseną užuodžiama. Tačiau baimės kvapas nekonkretizuojamas:

<...> šuo užuodžia net menkiausią kvapą, šeimininko daiktus, iš kvapo pažįsta. Užuodžia net meilę ar baimę. <t.>

Baimės kvapą (3) jaučia ir žmogus. Tai rodo, kad emocinė būseną žmogaus dar nėra apėmusi, kad jis tik jaučia ją esant šalia, bet grėsmė reali. Koks tas kvapas, taip pat nenusakoma:

O tuomet jaučiau baimės kvapą. Nesijuokite. Įrodyta, kad susijaudinimo metu žmogaus organizme išsiskiria ypatingi fermentai, skleidžiantys specifinį kvapą. <t.>

Toks vagių „humanizmas“ kvepia ne baimę, o stiprybę, visišku pasitikėjimu, kad nebus nubausti, ką mes ir matome savo panosėje. <t.>

Pajuto baimės kvapą. <t.>

S. Papaurėlytė-Klovienė, analizavusi, kas lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje kvepia ir kas ne, padarė išvadą, kad neigiamai vertinamas dalykas, negali būti asocijuojamas su maloniu kvapu (Papaurėlytė-Klovienė 2006, 123). Galima manyti, kad ir *baimės* kvapas nėra malonus.

Subjektas kvėpuoja *baimę*, jos oru (2). Taip išreiškiamas emocinės būsenos intensyvumas bei tai, kad emocinė būseną veikia nuolat:

Net ir praėjus 12 metų po totalitarizmo žlugimo visuomenė tebekvėpuoja baimės oru. <t.>

Juk baimė ir amžinas kaltės jausmas – argi tu turi kvėpuoti žmogus? <t.>

Baimės kvapas tvyro (6). Nusakoma, kad emocinė būseną veikia stipriai, intensyviai. Patyrėjas jos nekontroliuoja:

<...> dabar daug tautiečių lydi nerimas, kolektyvuose tvyro žymiai didesnė įtampa, atleidimo iš darbo baimė. <t.>

Juk mūsų ligoninėse, daugybėje tokių ligoninių ir poliklinikų tebetvyro baimė, neviltis ir net nusikaltimai. <t.>

Emocinė būseną dvelkia (2). Šiuo žodžiu nusakomas **baimės** lengvumas. Ji vos juntama, greitai gali pakisti. Subjekto ji neveikia, tačiau patyrėjas jos vis tiek nekontroliuoja:

Iš šios Evangelijos ištraukos tarsi dvelkia pagarbos ir Dievo baimės jausmas. <t.>

S. Papaurėlytė-Klovienė, kalbėdama apie LIŪDESI – KVAPĄ, teigia, kad tik malonūs dalykai gali dvelkti (Papaurėlytė-Klovienė 2004, 98). Tačiau, kaip matyti iš pavyzdžių, taip konceptualizuojama **baimė** nėra maloni, tai rodo, kad ji vertinama neigiamai:

„1926-ųjų partija“ dvelkia paranojiška diktatūros baime arba noru sutapatinti tautiškumą su fašizmu ar nacizmu. <t.>

Dvelkiančios emocinės būsenos subjektas nekontroliuoja. Rodos, dvelkianti **baimė** nėra itin pavojinga subjektui, bet jis nori, kad emocinė būseną išsisklaidytų (1):

Tačiau jo reformos atvėrė Pandoros skrynią ir dar nespėjus galutinai išsisklaidyti baime, tapo aišku, kad žlugimo neįmanoma išvengti. <t.>

Kaip ir kvapą, **baimę** gali kažkas skleisti (1), ji sklaidosi pati (1), kažkas išsklaido (16) ar bent jau bando, nori tai padaryti. Tai, kas skleidžia **baimę**, vertinama neigiamai. Galima teigti, kad ir pati **baimė** vertinama neigiamai, nes jos nenorima:

<...> kuriam tik reikėjo važinėti po užsienį, atstovauti Lietuvai, taikyti tautą ir peikti visokių praeities baimių ir stereotipų skleidėjus. <t.>

Kvapą sklaidosi savaime, emocinė būseną taip pat gali dingti savaime. Kartu su ja dingsta ir kiti neigiami dalykai. Neigiama būseną virsta teigiama:

Laukinis žiaurumas nyksta sykiu su prietarais ir sklaidantis baime. <t.>

Nepranykstant emociškai būsenai, ją bandoma išsklaidyti. Kartais tai pavyksta, nors vien jau pastangos rodo, kad subjektas iš dalies gali kontroliuoti baimę. Noras, kad jos neliktų, rodo neigiamą vertinimą:

Turint darbą atsiranda pasitikėjimas savimi. Jis išsklaido nepilnavertiškumo kompleksą, rytdienos baime. <t.>

Apibendrinant konceptualiąją metaforą BAIMĖ yra KVAPAS, galima daryti tokias išvadas:

– kvapas tvyro, dvelkia – emocinė būseną intensyvi, subjektas jos nekontroliuoja;

- kvapas išsisklaido – emocinė būseną nebeveikia. Kvapą išsisklaido žmogus – emocinė būseną kontroliuojama;
- baimę, lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje nusakomą kvapu, patyrėjas dažniau kontroliuoja, nei ji veikia patyrėją;
- noras pašalinti *baimę* rodo neigiamą jos vertinimą.

2. 6. BAIMĖ yra MAISTAS

Maistas yra tai, ką žmonės valgo. Jis turi skonį, kvapą, maistu dažniausiai mėgaujamosi, o besaikis jo vartojimas daro žalą žmogaus organizmui. Maistas yra būtinas organizmui, kad palaikytų gyvybines funkcijas.

Lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje maisto charakteristikomis yra nusakoma emocinė būseną – *baimė*. Tačiau toks baimės konceptualizavimas nėra dažnas, nes tekstyne rasti tik 3 pavyzdžiai, iliustruojantys konceptualiąją metaforą BAIMĖ yra MAISTAS: *Moteris jį pajuto pirmoji. – Vajėzau! – lyg atsiduso, lyg užspringo baimė jinai, o vyras, knerpęs prie galinio rato, atsitiesė, laikydamas dešiniojoje brūklį, o gal ir kirvį. <t.>*

Ar patyrėte baimės saldumą? <t.>

Kaip jautiesi po dramatiškos scenos? – Patyriau 10 orgazmų... Paskutinį – ant briaunos. Neapsakomas baimės saldumas. <t.>

Pirmasis pavyzdys ryškiai konfrontuoja su dviem paskutiniaisiais. Jame pasakoma, kad moteris lyg ir užspringsta *baimė*. Tai vertinama neigiamai, nes užspringęs žmogus gali mirti, išskyla pavojus sveikatai ir gyvybei. Sutrinka jo normali veikla. Sutrikdyti subjekto veiklą gali ir emocinė būseną.

Dviejuose paskutiniuose pavyzdžiuose *baimė* neigiamai subjekto neveikia, priešingai, subjektui patinka emocinė būseną, ją norima patirti, nes patirdamas *baimę* subjektas jaučia malonumą. Galima sakyti, kad *baimė* gali būti suvokiama kaip neskanus, sprangus maistas ir kaip skanus, saldus. Tai parodo, kad dažniausia neigiamai vertinama emocinė būseną gali būti ne tik nepageidaujama, nenorima, bet ir atvirkščiai – trokštama, todėl vertinama teigiamai.

Apibendrinant tai, kas buvo pasakyta, galima daryti tokias išvadas:

- lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje *baimė* maisto ypatybės priskiriamos retai;
- *baimė* gali būti suvokiama kaip neskanus, sprangus maistas. Tokia emocinė būseną neigiamai veikia subjektą, sutrikdo jo veiklą, todėl ji vertinama neigiamai;
- kaip skanus, saldus maistas suvokiama baimė yra trokštama, todėl vertinama teigiamai.

2. 7. BAIMĖ yra SKYSTIS

Lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje emocijoms suteikiamos skysčio charakteristikos. Kaip ištyrė S. Papaurėlytė-Klovienė, *liūdesys* dažnai suvokiamas kaip upė, ežeras, vandenynas. Tokia emocinė būseną gali užplūsti, užlieti, aptvinti (Papaurėlytė-Klovienė 2004, 100–101). Emocijos siejamos su skysčiais, užimančiais didelę erdvę, jos atlieka „agresyvių“ veiksmus subjekto atžvilgiu. Tai rodo, kad emocinės būsenos stiprios, intensyvios. Analizuodama *pykčio* konceptą lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje, R. Marcinkevičienė pastebėjo, kad jis taip pat siejamas su skysčiu (Marcinkevičienė 1994 b, 15). E. Weigand, aptardama pykčio raišką vokiečių, anglų ir italų kalbose, nurodo, kad jis šiose kalbose taip pat siejamas su išsiliejančiu skysčiu (Weigand 1998, 55).

Lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje *baimę* taip pat linkstama apibūdinti skysčio charakteristikomis. Tekstyne rasti 38 BAIMĖS – SKYSCIO konceptualiąją metaforą iliustruojantys pavyzdžiai. Tai sudaro 2 procentus visų darbe analizuojamų metaforų.

Silpniausia ir todėl lengvai kontroliuojama emocinė būseną matuojama lašais (1). Lašėti gali bet koks skystis (pvz., vanduo, kraujas), tačiau tekstyne rastame pavyzdyje galima lengvai suprasti, kad tai – rašalas, nes nurodoma talpykla – plunksnaktis. *Baimės* lašėjimas, nors ir parodantis, kad emocinė būseną nėra itin stipri, vertinamas neigiamai:

Visuotina, bet kokios laužytos linijos baimė laša iš, ach, kaip daugelio mūsų kritikos didikų plunksnakočių. <t.>

Patyrėjas *baimę* gali kontroliuoti arba bent jau įsivaizduoja tai darąs, nes sakoma, kad *baimę* galima išlieti (1):

Viską skausmą, pyktį, baimę, gėdą Darius Jucevičius išliejo per žmonos gimtadienį – rugsėjo 21-ąją. <t.>

Baimė suvokiama kaip šaltinis (2), kaip upelis ar upė, turi ištakas (1), banguoja (2), vilnija (1) taip nusakoma emocinė būseną yra stipresnė, nes užima didesnę erdvę. *Baimės* subjektas nekontroliuoja, ji valdo subjektą:

Baimė užsikrėsti juodlige nuvilnijo per visą Ameriką. <t.>

Iš tiesų, kai poeto daugžodžiavimo viesulas įsuka mus ir nubloškia į sapną –labirintą ir kai mes, blaškomi neaiškios baimės bangavimo, klaidžiojame , nerasdami išėjimo <...>. <t.>

Daug vietos užimančios emocinės būsenos nebeišsilaiko inde, tampa nevaldoma jėga, užplūsta (2), užlieja (1), užtvindo (1). Žmogus yra visiškai kontroliuojamas *baimės*, dėl to šią emocinę būseną vertina neigiamai:

Beviltiškumas ir baimė užtvindė mūsų šeimas, bendruomenes, atskirus žmones. <t.>

Tave vėl užplūs baimė ir nerimas, ir netikrumas... <t.>

Ypatingas skystis yra nuodai. Tai gamtinės kilmės medžiaga, kurią žmogus gali panaudoti, norėdamas pakenkti kito žmogaus sveikatai arba atimti gyvybę. Nuodai gali būti ne skysčio pavidalo, tačiau į organizmą jie patenka su skysčiu. Taip konceptualizuojama emocinė būseną yra pati pavojingiausia patyrėjui. BAIMĖ – NUODAI ne tik pavojinga ir todėl nepageidaujama, bet ir stipri. Rastas 1 tokią konceptualiąją metaforą iliustruojantis pavyzdys:

1940 metų sovietinė invazija jau nuo pirmos dienos apnuodijo kaimą netikrumu ir baimė. <t.>

Su tokia galinga jėga subjektas nebegali kovoti ir pasiduoda – pasineria (1), nugrimzta (1) arba jį kažkas nugramzdina (1). **Baimė** visiškai kontroliuoja. Apimtas emocinės būsenos, patyrėjas jaučiasi suvaržytas, sukaustytas:

„Visi tipai, keliaujantys iš vienos mano knygos į kitą, iki ausų nugrimzdę į egzistencinę baimę, įniršį ir agresiją. <t.>

Toliau už baimę gali eiti tik tas, kuris, iki galo pasinerdamas į baimę ir iki galo atsiverdamas Niekui, susiniekiną „pats“ ir šitaip suniekina patį Niekį. <t.>

Dideli emocinių būsenų kiekiai pripildo talpyklą iki pat viršaus: talpykla pritvinksta (1), būna sklidina (1), prisisunkusi (1), prisipildžiusi, pilna (9) **baimės**:

Todėl seno žmogaus siela buvo sklidina baimės, todėl jis vidiniu žvilgsniu matė savo vaikus [...]. <t.>

Tačiau jau daug daug mėnesių mūsų namuose tyro negera tyła, pritvinkusi baimės, nepasitikėjimo, neišakytų priekaištų. <t.>

Todėl nenuostabu, kad daug suaugusių žmonių yra prietaringų, ir mistiškos baimės prisisunkusių. <t.>

BAIMĖ – SKYSTIS lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje gali ir atslūgti (4), išgaruoti (4). Tai nuo žmogaus nepriklauso, jis to nekontroliuoja, bet jaučiasi daug geriau pasikeitus būsenai:

Atsisėdusi pasidėjau kirvį ir, atslūgus baimėi, pradėjau garsiai juoktis. <t.>

Nervinės įtampos kaip nebūta. Baimė išgaravo. Užteko pripažinti sau, kad kažko bijau. <t.>

Jei emocinė būseną pati nepasikeičia, veiksmų imasi žmogus. Iš BAIMĖS – SKYSČIO, užimančio nemažą erdvę, subjektas bando išplaukti (1), išbristi (1). Emocinės būsenos neigiamas vertinimas sustiprinamas žodžiu „liūnas“. Žmogus nuo seno bijo tokių vietų, nes jose įklimpus galima žūti. Iš **baimės**, kaip ir iš liūno, yra galimybė išbristi. Tai rodo, kad žmogus gali kontroliuoti savo emocines būsenas:

Ji netiki, kad gali pretenduoti į kažką neįmanomo. Tai irgi išplaukia iš baimės – šį kartą dėl kažko nežinomo ir nekontroliuojamo. <t.>

Mieli kolegos, kuo greičiau išbriskite iš baimės ir pasyvumo liūno ir tapkite savo likimo šeimininkais. <t.>

Skystis, pasikeitus oro temperatūrai, gali turėti ledo pavidalą. Noras pralaužti ledą (1) reiškia subjekto norą ištrūkti iš **baimės** įtakos bei tai, kad jis sugeba tai padaryti. Žmogus gali pakeisti savo emocinę būseną:

Tai pirmasis baimės ledo pralaužimas, po kurio turėtų sekti didesnė laisvė, vedanti į nepriklausomybę. <t.>

Apibendrinat konceptualiąją metaforą BAIMĖ yra SKYSTIS, galima daryti tokias išvadas:

- silpna **baimės** emocinė būseną siejama su lašančiu skysčiu, su tuo, kad žmogus gali jį išpilti. Žmogus stipresnis, todėl gali emocinę būseną kontroliuoti;
- intensyvi emocinė būseną siejama su dideles erdves užimančiais skysčiais, dažniausiai vandenimis. Tokia emocinė būseną pavojinga žmogui, nes jį valdo – užlieja, užplūsta, pripildo jį visą. Žmogus kontroliuoti **baimės** negali;
- intensyviausia, labiausiai kenkianti emocinė būseną konceptualizuojama kaip nuodai. **Baimę** žmogus valdo – kenkia kitam asmeniui;
- vanduo nuslūgsta, skystis išgaruoja – emocinė būseną nustoja veikti. Patyrėjas to nekontroliuoja, tačiau jaučiasi tarsi išsilaisvinęs;
- jei emocinė būseną labai intensyvi, žmogus bando ją įveikti: išplaukit, išbristi iš **baimės**. Jam tai pavyksta;
- kuo emocinė būseną stipriau veikia subjektą, tuo labiau neigiamai ji vertinama.

2. 8. BAIMĖ yra UGNIS

Ugnis yra galinga gamtos jėga. Žmogus ne visada gali ją valdyti. Ši ypatybė ugnį sieja su emocinėmis būsenomis. Kuo labiau liepsnoja ugnis, tuo ji pavojingesnė, gali sunaikinti viską aplinkui. Kuo intensyvesnė emocija, tuo sunkiau žmogus save valdo. **Baimės** ryšys su ugnimi rodo, kad juslėmis nefiksuojamas abstraktus fenomenas yra stiprus.

Iš viso rasti 8 konceptualiąją metaforą BAIMĖ – UGNIS iliustruojantys pavyzdžiai. **Baimė** lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje kurstoma (3). Taip nusakomas atsirandantis jausmas. Prasidedanti emocinė būseną dar nelabai kenkia subjektui, žmogus emocinę būseną kontroliuoja:

Vatikano atstovas kritikavo visus mėginimus kurstyti gyventojų baimę imigrantų atžvilgiu siekiant trumpalaikės politinės sėkmės. <t.>

Tad švęsti didįjį Jubiliejų reiškia nepasiduoti laikų lūžio fantastiškoms spekuliacijoms, nekurstyti katastrofos baimės, taip pat nešvęsti praeities, kas būdinga didelių minėjimų šventėms. <t.>

Tai taip pat pakurstė baimę apie netrukus prasidėsiančius Izraelio karinius veiksmus. <t.>

Kurstoma ugnis dega. Tekstyne neužfiksuota, kad **baimė** būtų konceptualizuojama kaip deganti ugnis, tačiau rastas pavyzdys, kai pasakoma, kad **baimė** rusena (1). Tai rodo, kad emocinė būseną nėra labai intensyvi, tačiau patyrėjui vis tiek kenkia. Pakeisti tokios būsenos subjektas negali, nekontroliuoja savo **baimės**:

Tačiau nepasitikėjimas savimi, ateities baimė dalį ilgai rusena jų viduje. <t.>

Nuo degančio daikto kyla dujos su ne visai sudegusiomis dalelėmis – dūmai. Lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje dūmai kyla ir nuo **baimės** (1). Taip konceptualizuojamas emocinės būsenos veikimas. Tai, kad **baimės** dūmus paleidžia žmogus rodo, kad **baimė** kontroliuojama, gali būti sukeliama tyčia:

Be to, naujų baimės dūmų paleido V. Molotovas, 1936 m. sausio 11 d. kalboje, pasakytoje SSRS CVK sesijoje <...>. <t.>

BAIMĖS – UGNIES įžiebimas (1) patvirtina teiginį, kad ši emocinė būseną gali būti kontroliuojama:

Brandžioje širdyje atsakomybė niekuomet neįžiebs baimės. <t.>

Ugnis ne tik skleidžia šviesą, bet ir šildo. Vengiama būti per arti ugnies, nes bijoma nudegti. **Baimė** kartais gali turėti teigiamą poveikį žmogui, kaip minėta, sustabdyti jį nuo pavojingų sveikatai ir gyvybei poelgių. Tačiau kur kas dažniau ši emocinė būseną turi neigiamą poveikį žmogui. Kai BAIMĖ – UGNIS kaitina (1), subjektas daro tai, kas gal ir nekenkia jam pačiam, tačiau gali pakenkti kitam. Tai, kas kenkia, vertinama neigiamai:

Kosmopolitai, baimės kaitinami, skuba kuo greičiau sumaišyti civilizacijas. Viename katile sumalti ir ištirpdyti viską. <t.>

Ugnis nustoja degti dėl kelių priežasčių: jos nebekursto, nėra medžiagos, kuri galėtų degti, arba ugnį kas nors užgesina (vanduo, žmogus). Emocinė būseną taip pat gali dingti.

Priežastys gali būti pačios įvairiausios. Subjektas, kurio nebeveikia neigiama emocinė būseną, jaučiasi geriau. **Baimė** dingsta. Tai nusakoma blėstančia ugnimi (1):

*Užėję į palatą ir susipažinę, kiek nustebome, tačiau visos baimės ir abejonės išblėso.
Vokietė Karolina plačiai šypsojosi ir glaudėsi prie močiutės. <t.>*

Apibendrinant konceptualiąją metaforą BAIMĖ – UGNIS, galima daryti tokias išvadas:

- **baimės** nelinkstama konceptualizuoti kaip degančios ugnies. Tačiau lyginant emocinę būseną su ugnies kaitra išreiškiama tai, kad emocinė būseną stipri. Žmogus **baimės** nekontroliuoja, yra neigiamai jos veikiamas, todėl ir vertina ją neigiamai;
- silpnesnė emocinė būseną palyginama su rusenančia ugnimi. Tačiau ir tokios **baimės** subjektas nekontroliuoja ir vertina ją neigiamai, nes emocinė būseną veikia nors ir silpnai, bet ilgai;
- ugnis išblėsta – **baimė** nustoja veikti. Emocinė būseną žmogui nebepavojinga.

2. 9. BAIMĖ yra STICHINĖ JĖGA

Stichinė jėga galima pavadinti gamtos reiškinius ir bet kokią nepriklausomai veikiančią esybę, kuri nėra gyva būtybė, tačiau turi potencijos keisti aplinką ir daryti įtaką žmogui (Papaurėlytė-Klovienė 2004, 105). Tiek gamtos reiškiniai, tiek fizinės jėgos yra nepriklausomi nuo žmogaus. Jos dažnai destruktivos – griaua, gadina, neigiamai veikia subjektą. Siejant emocines būsenas su stichine jėga, aiškiai nurodoma, kad emocinė būseną yra stipri, nekontroliuojama, todėl pavojinga žmogui.

Tekstyne aptikta 170 konceptualiąją metaforą BAIMĖ yra STICHINĖ JĖGA iliustruojančių pavyzdžių. Jie sudaro 10 procentų visų darbe analizuojamų atvejų.

Emocinė būseną, nusakoma kaip apimanti (84), apninkanti (3), apsėdanti (1), suvokiama kaip labai stipri, nekontroliuojama. **Baimė** apima staiga, stiprumas gali būti nevienodas, subjektui sunku nusakyti, kokia ta jį apimanti **baimė**:

Mane, kaip jau daug sykių šioje kelionėje, staiga suima baimė, kad atsibusiu savo lovoje Vilniuje ir paaiškės, kad visa tai, ką čia regiu ir jaučiu, tėra sapnas. <t.>

Kvalifikacinių važiavimų metu, matant, kaip nutrūktgalviškai lekia šią trasą puikiai žinantys vietiniai sportininkai, buvo apėmusi šiokia tokia baimė dėl prastos sportinės formos. <t.>

Tokiu ginklu kovines divizijas galima paversti neveiksniais daliniais: karius apims nenusakoma baimė, galvos ir vidurių skausmai juos vers mesti ginklus. <t.>

Nevaldomą emocinę būseną subjektas vertina neigiamai, nes jaučiasi negališ nieko pakeisti. Toks pat vertinimas matomas, kai **baimė** jį apninka ir apsėda:

Ne paslaptis, kad daugelį pradedančiųjų apninka ugnies ir aukščio baimė. <t.>

Algimantas prisipažino bendraudamas su žmonėmis pastebėjęs, kad pažinties pradžioje tarp jų atsiveria tarytum kažkokia praraja, apsėda nepagrįsta baimė. <t.>

Emocinė būseną gali nebeimti subjekto (1). Patyrėjas jaučiasi tarsi išsilaisvinęs, tokia būseną jam patinka, nes jo veiksmų laisvė nebėra ribojama:

Net pro burlokų kapines einant, nebeimė baimė. Pamačiau kad ir lazda neberekalinga: pasimovėjęs nunečiau ją šalia kelio; paskui, nusimovėjęs pirštine, balsu nusišniukščiau nosį <...>. <t.>

Emocinė būseną gali dar spontaniškiau ir greičiau elgtis subjekto atžvilgiu – pagauti (1). **Baimė** sustabdo bet kokius žmogaus veiksmus, jis nesupranta, iš kur emocinė būseną atsiranda. Ji ima veikti staiga ir netikėtai. Subjektas emocinę būseną vertina neigiamai, nes negali jos pakeisti:

Aš stovėjau Juozo vietoje, kai jis šita pačia virve mušdama arklį pavarė. Galėjau ir aš taip pasielgti, bet mane nei iš šio, nei iš to pagavo baimė. <t.>

Nuolatinė, intensyvi **baimės** emocinė būseną nusakoma kaip vyraujanti (7). Subjektas jos pakeisti negali:

Žmonėse isivyravo kitas kitu nepasitikėjimas, baimė atvirai pasikalbėti apie savo valstybės reikalus <...>. <t.>

Jeigu vaikas pasidaro nedrąsus, jame isivyrauja baimė, sumažėja pasitikėjimas savimi. <t.>

Emocinė būseną krečia (4), drebina (1), nusmelkia (6), skverbiasi (1). Tai agresyvūs veiksmai ne tik subjekto, bet ir viso pasaulio atžvilgiu, parodantis, kokia **baimė** galinga ir nekontroliuojama. Todėl ji vertinama neigiamai:

Baimės sukrėstas Vytas kreipėsi į leitenantą, sakydamas, kad čia yra tik paprasti kaimiečiai ir niekuo nenusikalte; būtų baisi klaida juos sušaudyti. <t.>

Juodligės baimė krečia visą pasaulį, tačiau bacilų aptikta tik Amerikoje. <t.>

Nuo 1945 m. rugpjūčio 6 d., nuo pirmosios atominės bombos sprogo Hirošimos, pasaulį drebino atominio sunaikinimo baimė. <t.>

***Baimė** net sukelia fizinį skausmą – nusmelkia, tai subjektui labai nemalonu:*

Mergina pajuto kiaurai smelkiančią baimę, kad gatvėje ar kieme, bet kuriame užkaboryje jos tyko grėsmė. <t.>

Protarpiais mane nusmelkdavo neapsakoma baimė. Gulėjau lovoje su pakelta koja, spoksodama į didįjį pirštą ir vildamasi, kad raudonas dryžis išnyks. <t.>

Baimė įsigauna į subjektą – įsiskverbia į jo širdį. Patyrėjas jaučiasi pažeidžiamas, **baimė** įsibrauna per jėgą, dėl to yra vertinama neigiamai:

Į širdį ėmė skverbtis galimų represijų baimė. <t.>

Kartais **baimę** norima patirti. Tai vienas iš retų atvejų, kai ši emocinė būseną vertinama teigiamai. Subjektui **baimė** būtina, kad išgyventų ekstremalius pojūčius, jis nori, kad **baimė** jam užgniaužtų kvapą (1), tačiau kažkas trukdo. Iš konteksto tai neaišku:

<...> tol jis dar negali visiškai pasinerti į pagrindinių herojų kančias ir veiksmus, patirti kvapą gniaužiančius užuojautos ir baimės jausmus. <t.>

Emocinė būseną gali būti apibūdinama tiksliau – kaip šaltis, nes kausto (54), stingdo (3) subjektą. Sustabdomi ne tik žmogaus veiksmai, bet ir mąstymas:

Tačiau įėjus miškan, lazda ginkluotą vaiką sukausto baimė (regis, tuoj ims ir iššoks vilkas). <t.>

Regis, jog ši baimė vis dar tebekausto išeivių mastymą. <t.>

Šią savaitę netoli Kazlų Rūdos miestelio esančius Bebruliškių kaimo gyventojus stingdo baimė.

Tačiau subjektas nori ir bando įveikti **baimę**. Tam reikia labai didelių pastangų:

<...> tačiau, kad ir kaip ten būtų, judėkime, nekaustomi baimės, nestingdami iš siaubo. <t.>

Bet ir patys darbuotojai, kad ir baimės kaustomi, privalėtų burtis į profsąjungas. <t.>

Emocinė būseną gali nustoti veikusi – atlėgti (1) tačiau tai lemia ne žmogus. Subjektas **baimės** dingimą vertina teigiamai, jaučiasi laisvas, nevaržomas:

Pasikeitė psichologinis klimatas: dingo žmones kausčiusi baimė. <t.>

Baimė atlégsta. Kaip rodo Ei-bi-si atlikta visuomenės apklausa, tik 35 proc. gyventojų mano, kad AIDS kelia didžiausią grėsmę sveikatai. <t.>

Nuolat esanti emocinė būseną apibūdinama kaip klimatas (1). Ji neigiamai veikia žmogų, todėl yra vertinama neigiamai:

Taip atsiranda netikrumo ir baimės klimatas, gyvenimo prasmės numatymas ir kultūros griuvimas. <t.>

Apibendrinant konceptualiąją metaforą BAIMĖ yra STICHINĖ JĖGA, galima daryti tokias išvadas:

- **baimės** emocinė būseną lietuvių kalboje gan dažnai konceptualizuojama kaip stichinė jėga;
- galima išvelgti **baimės** intensyvumo subjekto atžvilgiu gradaciją: stichinė jėga apima, apsėda, apninka – emocinė būseną pradeda veikti; stichinė jėga vyrauja –

- emocinė būseną nuolatinę; stichinė jėga krečia, stingdo, kausto – emocinė būseną intensyvi; stichinė jėga nusmelkia – emocinė būseną sukelia skausmą;
- dažniausiai ji neigiamai veikia subjektą, todėl ir vertinama yra neigiamai. Tačiau *baimė* gali būti trokštama subjekto. Išryškėja teigiamas vertinimas.

2. 10. BAIMĖ yra NAŠTA

Skiriant konceptualiąją metaforą BAIMĖ yra DAIKTAS, svarbiausias požymis yra emocinės būsenos materialumas. Konceptualioji metafora BAIMĖ – NAŠTA yra skiriama remiantis tuo, kad *baimė* lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje suvokiama kaip labai didelio svorio, slegianti emocinė būseną.

Žmogui didelį svorį nešti sunku, našta slegia, sutrikdo normalią veiklą. Nepageidaujamos naštos norima atsikratyti. Intensyvi emocinė būseną taip pat sutrikdo žmogaus veiklą, norima, kad jos nebūtų. Atsikratyti naštos ne visada pavyksta. Tekstyne aptikta 20 BAIMĖS – NAŠTOS konceptualiąsias metaforas iliustruojančių pavyzdžių. Tai sudaro 1 procentą visų darbe analizuojamų metaforų.

Nusakoma, kad *baimė* slegia (14). Kodėl taip yra, patyrėjui neaišku. Emocinė būseną atsiranda tarsi iš niekur. BAIMĖ – DAIKTĄ apibūdinantys būdvardis „didelė“ irrieveiksmis „daug“ pasunkina našta:

Iš tiesų šiandien mus slegia labai daug įvairių baimių. <t.>

<...> kiek blogio pridaro pyktis, naudodamasis labai galingų žmonių galia ir kiek jis gali sau įsakyti, prislėgtas didesnės baimės. <t.>

Emocinė būseną gali būti žmoguje, bet labai nekenkti. Esant tam tikroms aplinkybėms, ji suintensyvėja, subjektui pasidaro sunku išverti šio abstraktaus fenomeno poveikį:

Ima slėgti baimės jausmas, nors pačios mirties tikrai nebijau. <t.>

Sunkaus svorio norima atsikratyti, nes žmogus jaučiasi nepatogiai, negerai. Todėl imamasi kažkokių veiksmų arba ieškoma būdų, kaip tai padaryti. Su emocine būseną yra panašiai – jei žmogus jaučia diskomfortą, bando būseną pakeisti:

Kauno pantomimos teatras, slegiamas skurdo ir baimės prarasti savąsias patalpas E. Ožeškienės g. 12, šį trečiadienį kvietėsi miesto valdžią <...>. <t.>

Ką daryti, kaip elgtis, kad penktokas galėtų jaustis saugus, kad jo nekankintų įtampa, neslėgtų baimė? <t.>

Kas nors, norėdamas pakenkti, gali tyčia užkrauti našta. *Baimę* sukelti taip pat galima. Tai rodo, kad emocinė būseną kontroliuojama:

Dar prislegia mokesčių baime, gandas apie pavojų pensijoms ir galiausiai – noru dėl viso pikto apsidrausti. <t.>

<...> į kitų skurdą žiūri iš aukšto, savojo bijo labiausiai už visas negandas, prievartos veiksmams drumsčia visuomenės ramybę, silpnuosius slegia jėga ir baime. <t.>

Baimių gali būti visokių. Viena kuri nors gali būti intensyvesnė, tai išreiškiama kaip didesnė našta – viena **baimė** nusveria kitą (2). Visa tai veikia žmogaus vidinę pusiausvyrą, todėl jis jaučia dar didesnę diskomfortą:

Baimė tapti nusikaltėliu, aukomis vokiečių jaunimui persveria nedarbo baime. <t.>

Mokesčių ir licencijų baimė čia tokia didelė, kad ji persveria reketo baime.

Panašaus stiprumo arba stipresni už **baimę** gali būti kiti žmogaus mentaliniai dalykai. Patyrėjo viduje vyksta kova – kas ką nusvers (2):

Žinoma, sunku pasakyti: ar sąžinė, ar baimė nusvers. <t.>

Noras turėti įtakos teismų sprendimams tebėra toks stiprus, kad vis dar nusveria baimę padaryti žalą valstybės išdui ir prestižui. <t.>

Baimė per stipri, subjektas nebegali būti tokioje būsenoje, jam darosi per sunku. Emocinė būsena vertinama neigiamai, nes ji nepakeliama (1):

Kartais tai sunkiai nusakoma negera nuojauta, o kartais staigus baimės ar panikos priepuolis su nepakeliama mirties ar išprotėjimo baime. <t.>

Kai svoris per sunkus, žmogus nesugeba jo išlaikyti, nori jį nusimesti. Kai emocinė būsena labai intensyvi, subjektas taip pat jos nebeišlaiko (1) ir imasi veiksmų. Nors pavyzdyje ir nepasakyta, kad subjektas **baimę** nusimeta, tačiau tokią prielaidą daryti galima:

Elena tupėjo parietusi kojas savo lovoje ir nebeišlaikė tos baimės, nes atrodė, kad griaustinis tuoj namą suskaldys. Tada ji, pamiršusi visus draudimus čiupo už galinio kambario rankenos. <t.>

Apibendrinant konceptualiosios metaforos BAIMĖ yra NAŠTA specifika, galima daryti išvadas, kad:

- **baimę** lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje linkstama suvokti kaip našta;
- našta slegia – emocinė būsena intensyvi, nekontroliuojama, todėl vertinama neigiamai;
- našta gali kas nors užkrauti, ja slėgti kitą asmenį – emocinę būseną kažkas sukelti. Vadinasi, **baimė** kontroliuojama. Neigiamai vertina tas, kurį emocinė būsena veikia;
- naštos gali būti skirtingo svorio – viena **baimė** gali būti intensyvesnė už kitą;

- našta žmogui per sunki, jis jos nebeišlaiko – emocinė būseną per intensyvi, žmogus nebeištveria.

2. 11. BAIMĖ yra LIGA

Liga – tai žmogaus sveikatos sutrikimas, organo ar viso organizmo negalavimas. Sirgti, kad ir nesunkiai, žmogus labai nenori, tačiau ligos atsiradimas nuo jo valios nepriklauso. Kai kurias ligas galima išgydyti, o nuo kitų mirštama.

Nemažai daliai abstraktaus pasaulio fenomenų priskiriamos ligos ypatybės. Tokia gali būti ir *baimė*. Tekstyne rasti 33 atvejai, kuriuose *baimės* emocinė būseną konceptualizuojama kaip liga. Tai sudaro 2 procentus visų analizuojamų konceptualiųjų metaforų.

BAIMĖ – LIGA vertinama neigiamai ir yra nepageidaujama, nes trumpam ar ilgesniam laikui sutrikdo žmogaus veiklą, emocinė būseną galima užsikrėsti, ji plinta. Tačiau, kaip ir liga, *baimė* gali būti kažkiek kontroliuojama.

Tekstyne rasta pavyzdžių, kurie atskleidžia suvokimą, kad *baimė* užsikrečiama arba kažkas ją užkrečia (2). Subjektas iki to momento jaučiasi gerai, bet *baimė* jame atsiranda greitai, lengvai, nepriklausomai nuo jo norų, valios, veiksmų, jis emocinės būsenos nekontroliuoja. Kažkas BAIMĖ – LIGĄ sukelia, egzistuoja emocinės būsenos sindromas – ligos simptomų kompleksas (7):

Šis santykis užkrečia Sarą baimė, kalte, prievarta. <t.>

Ta baimė greitai užsikrečia ir dukra. <t.>

Jie labiau pasitiki savais ir nenori savo negalios atskleisti svetimiems žmonėms, bijo būti nesuprast ar įskaudinti, tiesiog veikia baimės sindromas. <t.>

Bėgdama nuo savęs pačios, savo ligos, kuri pasireiškė nerimo, baimės sindromu, dirbdavo iki visiško išsekimo. <t.>

Kai emocinė būseną užsikrečiama, ja pradedama sirgti (7). Tuomet gali būti nusakoma ligos trukmė, kada buvo sirgta, kad tai kartojasi ir pan. Nors jausmų nefiksuojamas vidinio pasaulio fenomenas veikia tik tam tikrą laiką, tačiau visiškai nuo jo atsiriboti, jo kontroliuoti žmogus negali, dėl to vertina neigiamai:

Bet, pavyzdžiui, Tolstojaus tokia mintis neguodė, jis tiesiog buvo susirgęs nuo mirties baimės. <t.>

Jis ne kartą yra pavergęs mūsų mamas ir močiutes, nors šios ir „sirgdavo“ nepagydoma pelių baimė. <t.>

Nemoku lįsti į akis, nemoku dėl savęs kovoti, imu sirgti viešo pasirodymo baimė. <t.>

Susirgimas kartais gali virsti sunkia liga, kurios pagydyti nepavyksta (1) arba tai padaryti yra labai sunku (1), bet kartais susirgimą galima išgydyti labai lengvai (2):

Kadangi filosofija negali išgydyti žmogaus nuo šios baimės, filosofija yra klaidinga, taip pat klaidinga jos pretenzija viską redukuoti į vieną principą. <t.>

Daug sunkiau pagydyti savyje per daugelį dešimtmečių susikaupusias nuoskaudas, skriaudas, baimę nei apčiuopti tokius nervinius polinkius jaunystėje. <t.>

Tą baimę išgydyti labai paprasta, tik labai sunku įkalbėti žmogų, kad tasai ryžtųsi tokiam žingsniui. <t.>

Baimė nominuojama kaip liga (3). Jos veikimo trukmė neįvardijama, todėl nuolat neigiamai veikiamas emocinės būsenos patyrėjas nesijaučia gerai, bet vargu, ar jis gali ką pakeisti. Yra ligų, su kuriomis žmogus gyvena visą gyvenimą. Pirmas pavyzdys atskleidžia, kad lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje su **baimė** gyvenama nuolat. Dėl to ši emocinė būseną yra vertinama neigiamai. Antrasis nurodo, kad laikyti **baimę** liga galima esant tam tikroms sąlygoms – kai emocinė būseną apėmusi ir jos nebegalima pakeisti. Trečiajame pavyzdyje matyti, kad kažkas gali **baimės** liga užkrėsti, vadinasi, emocinė būseną galima kontroliuoti: *Deja baimė dėl užsieniečių, „atimančių“ darbo vietas iš vietinių gyventojų, yra liga, kuria serga nemažai Europos gyventojų ir politikų. <t.>*

Be to, baimę tik tada galima laikyti liga, kai žmogus nepajėgia jos įveikti savarankiškai, kai ji nustelbia visas kitas emocijas. <t.>

Nors tuos trejus metus ir du mėnesius jie labai stengėsi, bet nesusargdino baimės liga. <t.>

Kaip ir liga, apskritai imant, **baimė** turi visas stadijas, galima įžvelgti tokią gradaciją 1) sindromas, kuriuo užsikrečiama, 2) sergama, bet galima pasveikti, 3) emocinė būseną tampa viso gyvenimo liga, bet visiškai žmogaus veiksmų neapriboja, 4) paralyžiaus būseną. Ši **baimės** ligos stadija subjektui ar jų grupei pati pavojingiausia, labiausiai trikdanči veiklą, mąstymą, apskritai – egzistavimą. Neigiamas vertinimas vis stipresnis. Tekstyne aptikti 10 atvejų, kai žmogus emocinės būsenos yra paralyžiuojamas:

Pasvalio akimus paralyžiavo mirties baimė: nuošalios Lietuvos vietovės gyventojai atsidūrė AIDS grėsmės gniaužtuose. <t.>

O baimė paralyžiuoja normalią žmogaus galvosena. <t.>

Apibendrinant galima pasakyti, kad **baimės** kaip ligos konceptualizavimas parodo tai, kad abstraktus fenomenas suvokiamas kaip turintis ne vieną reiškimosi formą:

- **baimė** gali staigiai pradėti veikti, bet ji nėra itin pavojingas subjektui; žmogus nuo emocinės būsenos gali atsiriboti;

- emocinė būseną veikia visą gyvenimą, tačiau ne visiškai apribodama subjekto veiksmus;
- veikimo pradžia staigi, poveikis ypatingai didelis, visiškai sutrikdantis ar net sustabdantis bet kokią žmogaus veiklą;
- visi emocinės būsenos reiškimosi atvejai subjekto yra vertinami neigiamai.

2. 12. BAIMĖ yra GYVA BŪTYBĖ

Gyva būtybe galima pavadinti ir žmogų, ir gyvūną, nes ir vienas, ir kitas gali atlikti kokį nors veiksmą ar turėti tokį pat fizinį požymį. Kartais aiškiai nurodomi atitinkami apibūdinimai, leidžiantys emocinę būseną sieti su žmogumi (*baimė gimė*) arba gyvūnu (*prijaukinta baimė*). Šioje dalyje analizuojami atvejai, kai emocinė būseną apibūdinama gyvos būtybės charakteristikomis, t. y. kai pasakymai tinka ir žmogui, ir gyvūnui. Bandoma nustatyti, kokios ypatybės *baimę* sieja su gyvomis būtybėmis.

Tekstyne rasti 129 konceptualiąją metaforą BAIMĖ yra GYVA BŪTYBĖ iliustruojantys atvejai. Tai sudaro 8 procentus visų darbe analizuojamų metaforų.

BAIMĖ – GYVA BŪTYBĖ lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje gali būti kito subjekto veiksmų objektas arba veikti pati. Antrieji atvejai kur kas dažnesni. Kai *baimė* veikia, ji yra stipri, galinga, valdanti pasaulį ir žmones. Kai *baimė* yra kažkieno veiksmų objektas, tada ji yra silpna, ją galima kontroliuoti, valdyti.

Gyvas gali būti tik koks nors organizmas. Tačiau lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje gyva gali būti ir emocinė būseną – *baimė* (2). Ji suvokiama kaip egzistuojanti, gyvenanti, veikianti tam tikrą laikotarpį arba neribotą laiką. Jai gyvuoti būtina sąlyga yra žmogus:

Baimė būti savimi buvo gyva, ir mes, tarybiniai mokytojai, uoliai vykdėme valdžios užsakymą – niveliavome asmenybes. <t.>

Jo gelmėse visuomet gyva baimė, kad mama gali išnykti, nuo jo nusigręžti. <t.>

Baimė gali augti (5). Auga ir žmogus, ir gyvūnas, ir augalas. Nors ir skiriama konceptualiųjų metaforų grupė BAIMĖ yra AUGALAS, tačiau atvejai, kai emocinė būseną nusakoma kaip gyva ir galinti augti, skiriami prie GYVOS BŪTYBĖS grupės todėl, kad tai nėra specifinis, vien tik augalui tinkantis pasakymas.

Baimės augimas yra kiek kitoks. Jis siejamas ne vien su didėjimu, bet ir su intensyvėjimu, neigiamu vertinimu. Subjektas bejėgis prieš augančią *baimę*:

Išvežimų grėsmė vėl reali. Baimė auga. Dalis tautos bėga. <t.>

Didesnis savęs įsisąmoninimas yra sietinas su augančia baime pasirodyti nepatraukliam ar kvailam. <t.>

Žmogus gali augti kartu su **baime**. Tai parodo, kad ši emocinė būseną yra neatsiejama nuo žmogaus, neapleidžianti:

Visa dabartinių kūrėjų karta yra išaugusi su baime patekti neigiamai apibūdintam į kiekvieną iš aukštesnės tribūnos skaitomą pranešimą. <t.>

Baimė gali būti auginama subjekto tam, kad jis išgyventų kuo daugiau stipresnių jausmų ir savo patirtį galėtų panaudoti kūrybinei veiklai. Kitaip tariant, **baimės** jausmą norima patirti:

<...> romano rašymas <...> dažniausiai kaip tik yra darbas, kuriam reikia emocijų, jausmų analizės, širdies žaizdų draskymo, aistrų, baimės ir nevilties uginimo. <t.>

Dažniausiai **baimės** jausmas nėra siekiamybė, kaip matyti darbo dalyje apie BAIME – DAIKTA, jos norima atsikratyti kaip daikto.

Kadangi **baimė** yra gyva, lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje jai priskiriamos tam tikros fizinės ypatybės. Visų pirma, ji turi kūną, šį abstraktą galima įkūnyti (2):

Tenai nusidėjėlius į pragarą tempė beširdžiai velniai. Vienas iš prakeiktųjų, tikras baimės ir nelaimės įsikūnijimas, laikė susiėmęs baidiū didelę galvą; su jo kojom vargo velniai <...>. <t.>

Turinti kūną, **baimė** gali būti fiziškai stipri (11):

Paauglystėje taip pat labai sustiprėja baimė, kuri jau pastebima ir vaikystės viduryje. <t.>

Baimės jausmas Lietuvoje sustiprėjo, kai spalio 23–28 dienomis Kaune pradėjo posėdžiauti Lietuvos vyriausybė ir SSRS karinė komisija dėl Raudonosios armijos <...>. <t.>

Lukiškių baimė buvo stipresnė už norą gyventi. <t.>

Bet baimės jausmas stipriausias iš visų žmogiškųjų jausmų. <t.>

Pasakymas, kad **baimė** „stiprėja“ rodo, kad šis jausmas darosi intensyvesnis, o „stipresnė“, „stipriausia“ – kad emocinę būseną galima išmatuoti, tai pabrėžia emocinės būsenos materialumą.

Emocinės būsenos pavidalas konkretizuojamas – ji turi akis (19), dažniausiai didelės – tai dažnai vartojamas metaforizuotas lietuvių kalbos priežodis. Išreiškiamas emocinės būsenos intensyvumas:

Netrukus atsikvošėjau, baimės didelės akys, ir matėmės ne kartą nesislapstydamos, lankėme mano vyrą ligoninėje. <t.>

Gal tos baimės akys tokios didelės, bet mums pasirodė, kad esame sekami. <t.>

Baimė turi balsą, nes gali skleisti tam tikrus garsus, t. y. klykti (1). Klyksmas – visa apimantis:

<...> *Faustas pajėgia savo abejone – siaubingai išgąsdinti žmones, sudrebinti po jų kojomis būti, išbarstyti žmones, priversti visur skambėti baimės klyksmą.* <t.>

Baimė suvokiama kaip turinti organus, su kuriais gali čiupti (2) ir gniaužti (6):

Tačiau bioteroro baimė savo čiuptuvų neatleidžia. <t.>

Žemę raizgo bioteroro baimės čiuptuvai. <t.>

Pasaulis gyvena baimės gniaužtuose. <t.>

Jis nepajėgė nė minutei (= nė minutės) ištrūkti iš baimės gniaužtu. <t.>

Remiantis šiais pavyzdžiais galima daryti išvadą, kad lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje **baimė** – tai galinga būtybė, turinti akis, balsą, laikanti savo gniaužtuose ar čiuptuvuose ne tik žmogų, bet ir visą pasaulį. Ištrūkti, išsilaisvinti galimybės menkos. Vadinas, ši emocinė būseną suvokiama kaip kontroliuojanti žmogų. Pasipriešinti, nugalėti jis negali, nes yra bejėgis. Emocinė būseną vertinama neigiamai.

Baimė gali atlikti veiksmus, kokius atlieka gyvos būtybės. Tekstuose minima, kad **baimė** eina (12). Konkrečiu fiziniu veiksmu dažniausiai nusakomas situacijos pasikeitimas – iš teigiamos, kai dar **baimė** nebuvo atėjusi, ji virsta į neigiamą. Emocinė būseną eina ir keičia žmonių gyvenimus arba jie pasikeičia su jos atėjimu. Tai rodo, kad tai galinga emocinė būseną:

Corleonė – Liūto širdis – praeityje iš tiesų buvo drąsių žmonių miestas. Paskui į jį atėjo baimė ir tyla. <t.>

O čia dar iš kolegių atėjusi baimė: abi Nijolės bičiulės pagimdė negyvus kūdikius. <t.>

Iš **baimės** įtakos gali ištrūkti tik stipresni už ją. „Praėjo“, „praeinančios“ parodo, kad subjektas grįžta į teigiamą būseną:

Baimė dėl galimybės šio teatro scenoje realizuoti savo kūrybinį sumanymą praėjo anksčiau nei jis tikėjosi. <t.>

Dauguma vaikų baimių vadinamos tranzitinėmis, t. y. praeinančiomis, išnykstančiomis augant. <t.>

Prie gebėjimo eiti skirtini ir kiti veiksmai – slinkimas (2), sėlinimas (1). Sinonimai „įslinkti“ ir „sėlinti“ turi kiek kitokį atspalvį nei neutralus „eiti“. Kaip nurodo elektroninis „Dabartinės lietuvių kalbos žodyno“ variantas, *įslinkti* reiškia „slenkant įsigauti, tyliai įeiti“, o *sėlinti* reikšmė yra „tyliai eiti, slinkti norint būti nepastebėtam“. Abu veiksmai vyksta paslapčia, tai vertinama neigiamai:

[...] tačiau kai aš staiga tai atsimenu arba į tavo langą pažiūriu, tada į mano jausmus įslenka neapsakomas ilgesys ir baimė, ir aš noriu tuojau prie tavęs skubėti. <t.>

Ir jis pirmiausia pavojingas ne todėl, kad atspindi iš praeities sėlinančią baimę, o dėl to, kad nuvalkioja, subanalina svarbią, užslaptintą temą. <t.>

Pasakymas, kad **baimė** įslenka į subjektą, rodo, jog ji gali būti suvokiama kaip egzistuojanti atskirai, tarsi nepriklausomai nuo žmogaus. Subjektas jaučiasi blogai, nori tokią būseną pakeisti. **Baimė** gali išlinkti ir išslinkti, ji nekontroliuojama.

Tai, kad **baimė** įvardijama kaip sėlinanti būtybė, leidžia spręsti, jog ji suvokiama kaip niekada nepasitraukianti nuo subjekto, nuolat jį paslapčia sekanti.

Baimė ne tik eina, slenka, sėlina, bet ir bėga (1):

Pagaliau įsidrąsinęs atsigręžia – pasižiūrės, kas gi jį vejasi. Atsigręžia ir pamato, kad iš paskos bėga... jo baimė... <t.>

Emocinė būseną suvokiama kaip nepaliekanti, neapleidžianti žmogaus, nors šis norėtų **baimės** nejausti.

Baimė persekioja (8), tyko (3). Tokie pasakymai nurodo, kad **baimė** suvokiama kaip bet kurią akimirką galinti pradėti veikti. Dėl to subjektas jaučiasi negerai, nesaugiai. **Baimė** vėlgi vertinama neigiamai:

Sociologų ir psichologų manymu, nūdienį žmogų labiausiai persekioja baimės ir vieatvės jausmas. <t.>

Baimė tykoko Jeremijo ir Viešpats tai numatė. <t.>

Baimė gali tūnoti (4), glūdėti (3), neapleisti (2). Ji yra žmoguje visą laiką, niekur iš jo nedingsta. Žmogus gyvena su **baimė** nuolatos ir tai nuo jo nepriklauso:

Kiekviename iš mūsų tūno baimė būti paženklintam, atstumtam. <t.>

Paradokso vargas ir baimė glūdėjo – kaip jau atskleista anksčiau – būtent tylėjime – Abraomas negali kalbėti. <t.>

Tačiau mūsų taip pat neapleidžia baimės jausmas, kad ta svajonė gali taip ir neišsipildyti. <t.>

Baimė suvokiama kaip bundanti būtybė (5). Jos prabudimas reiškia tai, kad ji vėl ima veikti (iki tol miegojo) bei verčia tam tikrų veiksmų imtis subjektą. Jos prabudimas nelaukiamas:

Lygtimis virstančių formulių kalba pernelyg priartėja prie visiškos tuštumos ir atidengia manyje glūdinčią Niekio pragarmę, todėl prabunda baimė, pilnatvės verčianti ieškoti už suskystėjusios teologinės kalbos ribų. <t.>

Iš tikrųjų Rousseau pirmasis išsakė iš naujo pabudusią baimę – baimę, kad racionalios kritikos, sugriovusios tokias neparankias šventenybes kaip bažnyčios dogmos ir bausmės, nepavyks sustabdyti prieš šventenybę <...>. <t.>

***Baimė** gali spausti (4). Ši veikla yra nukreipta prieš žmogų. Emocinė būseną stipresnė:*

Jis akcentavo, kad solidarumas turėtų būti atviras kiekvienam, nes neįmanoma gyventi saugiai ir ramiai, kai mūsų brolius ir seseris spaudžia baimė ir nuogąstavimai. <t.>

Širdį spaudė tėvynės ilgesys, baimė dėl artimųjų. <t.>

Be minėtų priešišku žmogui veiksmy, **baimė** lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje suvokiama kaip ir galinti varyti, vyti, laikyti, ginti, atbaidyti, stumdyti, smaugti, įveikti, liesti, atklysti (12). Emocinė būseną galingesnė už žmogų. Subjektas, veikiamas **baimės**, priima sprendimus ir atlieka tam tikrus veiksmus, kurie jam yra nenaudingi, net pražūtingi:

Gyvenimui būdinga baimė varo žmogų iš centro, kuriam jis buvo sukurtas, nes tas centras kaip grynčiausia bet kurios valios esmė kiekvienai ypatingai valiai yra stačiai viską <...>. <t.>

Dažnai žmonės nekilnojamąjį turtą pirko stichiškai, genami panikos ir baimės. <t.>

Jas čia laiko baimė prarasti darbo vietą. <t.>

Mat jei palyginsi visa, kas mus smaugia – mirtį, ligą, baimę, troškimus, sunkius skausmus ir vargus, - su pinigų teikiamomis nelaimėmis, pastaroji pusė gerokai nusvers. <t.>

Ne mirties, o gėdos baimės įveikta Lukrecija pasiduoda žiauriam prievartautojui. <t.>

Atsakymų jis ieško kitur, ir jų ieškant paauglystėje atklysta perdėtas nerimas bei seksualinė baimė. <t.>

*Kadangi **baimė** neigiamai veikia žmogų, nuo jos norima pasislėpti (2):*

Kur galima pasislėpti nuo dvipusės baimės? <t.>

Kartu su įsibrovusiu Niekio atsiranda gyvybiškai svarbus poreikis pašalinti Niekio tuštumą ir šitaip pasislėpti nuo Niekio baimės. <t.>

Galimybę pasislėpti žmogus turi, tik kaip tai padaryti, neįvardijama:

Bet galima pasislėpti nuo baimės, kaip slepiamasi nuo lietaus arba nuo saulės, nuo speigo arba nuo kaitros. <t.>

***Baimė** gali atlikti ir pasyvų veiksmą, tačiau ji vis tiek suvokiama kaip neišvengiamybė:*

Tačiau kelio gale jo laukia baimė ir neviltis. <t.>

***Baimė** lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje suvokiama kaip galinti graužti būtybė (1). Taip, padedama kitų neigiamų emocijų būsenų, ji sunaikina subjektą:*

<...> *kai kurios jos kūrinio pastraipos rodo ją buvus jautrios, poetiškos prigimties, tačiau ją sugraužė neapykanta, pyktis ir baimė. <t.>*

Lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje **baimė** suvokiama kaip gyva būtybė, kuri ne tik kontroliuoja ar net įveikia žmogų, bet ir gali būti silpnesnė. Pavyzdžiai rodo, kad yra stipresnių dalykų už **baimę**.

Baimė kartais įvardijama kaip silpna, nestipri. Už **baimę** stipresni, galingesni gali būti kiti žmogaus jausmai – viltis, meilė, gailestingumas, taip pat noras vogti (4):

– *Tas noras stipresnis už baimę, kad tave sučiups? – Žinojau, kad rizikuoju. Tačiau baimė, atsakomybė – viskas dingsta, kai užėina noras vogti. <t.>*

Galbūt tarp eilučių siūlo įsitikinti, jog meilė ir gailestingumas yra galingesni už baimę, bausmę, rūstybę. <t.>

Kadangi **baimė** gali būti silpna, su ja grumiamasi (1). Žmogus kovoja su emocine būsena:

Nuolat grundamiesi su netobulumu ir baimė sulaužyti taisykles, vaikai patiria siaubą ir nerimą. <t.>

Susigrūmęs su **baimė**, žmogus ją nugalai (3), su ja susidoroja (4). Emocinė būsena kontroliuojama:

Bet aktorius džiaugiasi, kad sugebėjo gyvenime sutramdyti savo baimes ir nenusirito į alkoholio ir narkotikų liūną. <t.>

Kviečiame įsigyti „B“ kategorijos vairuotojo pažymėjimą. Prie kavos puodelio padėsime susidoroti su baimė ir maloniai nuteiksime mokslui. <t.>

Baimę, kaip gyvą būtybę, galima išguiti (1), nuvyti, nuginti (8). Tai padaryti padeda muzika, gamtos reiškiniai, meilė:

<...> *bendruomenė, pradėjusi įgyvendinti projektą „Žingsnis po žingsnio saugesnio būvio link“, ėmėsi iniciatyvos rūpintis savo gyvenimo kokybe, išguiti baimę iš miestelio. <t.>*

Tobula meilė išveja baimę. <t.>

Kai emocinė būsena yra žmogaus veiksmų subjektas, ji yra nugalima, įveikiama. Žmogus gali kontroliuoti **baimę**.

Aptarus BAIMĖS – GYVOS BŪTYBĖS metaforas, galima daryti tokias išvadas:

- gyva būtybė turi kūną – emocinė būsena turi išraišką;
- gyva būtybė veikia – emocinė būsena intensyvi. Subjektas jos nekontroliuoja;
- su gyva būtybe atliekami veiksmai – subjektas emocinę būseną kontroliuoja, kartais ją pakeičia;
- dažnesni atvejai kai emocinė būsena nekontroliuojama;

- vyrauja neigiamas vertinimas, nors pasitaiko ir teigiamas.

2. 12. 1. BAIMĖ yra ASMUO

Asmuo nuo gyvūno skiriasi tuo, kad yra racionali, intelektinius sugebėjimus turinti būtybė. Abstraktūs žmogaus vidinio pasaulio fenomenai dažnai personifikuojami. Jie atlieka tokius pat veiksmus kaip ir žmonės, turi tam tikrų tik žmogui būdingų savybių.

Tekstyne rasta 230 konceptualiųjų BAIMĖS – ASMENS metaforų. Tai sudaro 14 procentų visų darbe aptariamų metaforų. Emocinė būseną, kaip ir žmogus, gimsta (ir gimdo) (9), gyvena savo gyvenimą (1), galiausiai miršta (1):

Istorija įrodė, kad žiaurumas gimdo dar didesnę žiaurumą, neteisybė – neteisybę, baimė – baimę, kuri ne tik nesustiprina, o dar labiau susilpnina ir individo, ir visuomenės saugumą. <t.>

Teorinės nuostabos kaimynystėje gyvena baimė. <t.>

<...> perkeisti kapinyną, kuriame, budistų įsitikinimu, tūkstantmečių tūkstantmečiais buvo „laidojamos“ mūsų neigiamos emocijos, juodos mintys, aistros ir baimės. <t.>

Baimės tikslas – suardyti vidinę žmogaus pusiausvyrą. Todėl daugelis jos veiksmų yra nukreipti prieš žmogų. Veiksmai yra nevienodi, juos galima grupuoti nuo mažiau pavojingų iki labai pavojingų subjektui: emocinė būseną su patyrėju nevykusiai pokštauja (1) užklumpa (1), skatina elgtis negerai, netinkamai (9), slopina (3), varžo (1), jam grasina (1), supančioja (1), suriša (1) siekiama subjektą sugniuždyti (1), iškreipti veidus (1) pakirsti (1), parklupdyti (1), nukamuoti (13), nukankinti (20), norima net pražudyti (1). Tokia emocinė būseną suvokiama neigiamai, žmogus jos nekontroliuoja:

Kojos, rankos dreba, ir pavargę jau gerokai buvom, o čia dar baimė pokštus ėmė krėsti. <t.>

Tačiau kaip tik tarnavimas kitiems atskleidžia asmens žmogiškumą, kurį dažnai slopina baimė netekti vienokių ar kitokių gėrybių. <t.>

<...> kaip sunku, kai negali nuslėpti savo blogų ketinimų, kai kerštas, pavydas, godumas, neapykanta, nuoskauda, baimė turi konkrečią išraišką ir graso visiems. <t.>

Matyt, buvo tikėtasi, jog užsispyrėlius parklupdys baimė sulaukti baudų, kai šiukšles teks versti į krūvas kieme ar šiaip kur papuola. <t.>

Žmogus yra silpna būtybė, nuolat kankinama baimės ir noro būti ne tokiam, koks esi. <t.>

<...> kalbama apie pastaraisiais metais sustiprėjusį etninį smurtą bei vis daugiau žmonių kamuojančią baimę prarasti savo kultūrinę tapatybę, pabrėžiamas bažnyčios vaidmuo ieškant susitaikinimo ir mokant žmones taikiai spręsti problemas. <t.>

Nuolatinė baimė mus tik pražudys. <t.>

Dėl neigiamo veikslių pobūdžio baimė dažnai apibūdinama neigiamai: ji yra klatinga, baisi, pavojinga (1), niekinga (2), prietaringa (1), pavydi, įtari (1), bejausmė (1), isteriška (1), nuodėminga (1), įkyri (1), nekantri (1), pašėlusis (1):

Pati baisiausia baimė, pati pavojingiausia, pati klatingiausia baimė – tai baimė būti pačiu savimi. <t.>

<...> kai sutrikimas pasireiškia įkyria užsikrėtimo ar susiteršimo baimė, tai toks vaikas, pagal savo susikurtą vaizduotę, be paliovos plauna rankas, vengia „apkrėsto“ valgio <...>.

Į naujus religinius judėjimus visuomenė reaguoja labai įvairiai – dalis atvirai ir pagarbiai priima kitoniškumą, dalis – su kone isteriška baimė.

Juliukas su nekantria baimė laukia, ką ji pasakys apie tą žmogų, kuris taip nesvietiškai suriko bažnyčioje. <t.>

Ir man pačiam ne sykį baisu į marias ir žemynus žvelgti iš ten, ir dreba širdis iš baimės niekingos. <t.>

Šiuo klausimu cituojamas Taurelis. Apie Baimės nuodėmingumą <...>. <t.>

Sakyčiau, jog su pašėlusia baimė ir ilgai aš ieškojau aktorius šiam vaidmeniui. <t.>

Visos Rusijos aviatoriai jau daugelį metų su neslepiama, vos ne prietaringa baimė kalba apie Irkutską. <t.>

Abstraktus fenomenas gali būti suvokiamas kaip atliekantis veiksmus, kurie yra geri, naudingi, palankūs žmogui, pavyzdžiui, gelbsti (4) skatina elgtis gerai (1), padeda (2), sulaiko nuo blogų poelgių (5), paragina elgtis drąsiai (1), neleidžia meluoti (1). Emocinė būseną, būdama iš esmės neigiamo pobūdžio, kai kuriose situacijose pasirodo esanti naudinga, reikalinga. Tuomet ji vertinama teigiamai. Ypač, kai gelbsti žmogų. „Baimė perspėja subjektą apie gresiantį pavojų, leidžia sutelkti dėmesį į jo šaltinį, skatina ieškoti būdų pavojui išvengti“ (PŽ 1993, 41).

Bet ta baimė išgelbėjo nuo galimos nelaimės – kalno papėdėje buvo susidariusios labai keistos duobės, dėl kurių visi greitai nuo kalno lekiantys čia apsiversdavo. <t.>

<...> svarbiausias motyvas, skatinantis elgtis dorybingai, - tai atlyginimo troškimas ar bausmės baimė. <t.>

O padės jam būtent baimė ir vargas, kuriais išmėginami didieji žmonės, antraip, jei tik jis turi nors kiek jėgų, tie žmonės tik sukeltų jam pagrįstą pavydą. <t.>

Ne, ne moraliniai įsitikinimai mane sulaiko nuo „uždrausto“ vaisiaus paragavimo, o baimė, kad jis nesugebės prikąsti liežuvio ir gandai pasieks mano vyro ausis. <t.>

Ar ne siaubas reisykiais bailį padaro narsų ir ar ne mirties baimė net nerangiausia paragina į mūšį? <t.>

Juk jeigu netikintysis pomirtiniu gyvenimu neišvengiamai meluoja, vadinasi, tikintiesiems meluoti neleidžia – jeigu neleidžia – tik pragaro baimė. <t.>

Skatinanti žmogų elgtis pozityviai, gelbstinti jį, **baimė** vertinama ir teigiamai: pagarbi (15), pamaldi (4), drąsi (1), palaiminta (1), saikinga (1), kerinti (1):

Seminaristai, jo auklėtiniai prisimena jį su pagarbia baimė. <t.>

Nutolusiame nuo Esmo, bet dar nepriartėjusiame prie Niekio kultūros žmoguje prabunda baimė, bet tai dar saikinga baimė. <t.>

K. Izardas teigia, kad visos emocijos gali būti vertinamos tiek teigiamai, tiek neigiamai, tai priklauso nuo to, ar ji padeda, ar trukdo žmogui konkrečioje situacijoje (Izard 1999, 39).

Emocinė būseną lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje atlieka daug įvairių veiksmy, kurie parodo neatsiejamumą nuo patyrėjo. Ji veikia (5) arba neveikia (2), žengia (4), lydi (18), ar yra palydovas, veda (8), lanko (2), keliauja (1), klaidžioja (1), su ja galima susitikti (1), ji kviečia (1), nenutildo (1), neša (1), pastato (1), kelia (4), pasirodo scenoje (1), atlieka vaidmenį (1), slepia (1), sutelkia (1), budina (1), kursto (1), atima (2), stabdo (3), tramdo (2) darbuojasi (1). Tai rodo, kad BAIMĖ – ASMUO suvokiama kaip aktyvi, galinti atlikti įvairiausių veiksmus. Intensyvios baimės subjektas nekontroliuoja.

Klausiau dėl to, kad prieš pusmetį jų šeimoje apsistojusi patyriau daug baimės (vaikai ir baimė buvo nuolatiniai veikėjai mano misijų darbe). <t.>

Juos kelia aukštos butų, namų šildymo kainos, šiltų rūbų ir pinigų juos įsigyti neturėjimas bei visa tai lydinti baimė peršalti ir susirgti. <t.>

Kvietė drebulys, gal baimė. <t.>

Bet kai nuostaba užgęsta, ištuštėjusioje teatro sielos scenoje pasirodo baimė, atitinkanti tuštumos žaizdą. <t.>

Netiesa, kad nėra kito pasirinkimo, jį slepia tavo išankstinis nusistatymas ir išankstinė baimė. <t.>

<...> lygiai taip pat čia yra gerokai pasidarbavę fantazija, prietarai, neprotingumas, nežinojimas, baimė ir dar bala žino kas! <t.>

Baimė lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje, kaip ir asmuo, turi giminystės ryšių:

„Aš motina gražiosios meilės ir baimės, pažinimo ir šventos vilties“. <t.>

Baimė dieną ir baimė naktį. Tarsi dvi seserys, nelaimėje susitikusios. <t.>

Kai pripažįstama, kad **baimė** yra galingesnė jėga, norima su ja susidraugauti (1), jai pataikaujama (1), bandoma pasikliauti (1). Taip elgiamasi todėl, kad subjektas nori, kad emocinė būseną kuo mažiau veiktų, kenktų:

Susidraugaukit su baimė. <t.>

Jie rado ne ką kitą, o neįgyvendintų reformų kainą. Kainą politikos, pataikavusios praeities inercijai ir baimėi. <t.>

Pasiklivimas vien pragaro baimė – tai vis tiek pasiklivimas baimė, ir doras elgesys šitaip prilyginamas grėsmės baimės motyvuotam elgesiui. <t.>

Abstraktus fenomenas gali būti žadinamas (12), ugdomas (5), skatinamas (4), peršamas kitam (1). Tai gali daryti žmonės, veiksmai, daiktai, gamtos reiškiniai, Dievas, įvairūs kiti dalykai. Neretai **baimė** žadinama, skatinama ar ugdoma specialiai, norint paveikti kitus subjektus, jiems pakenkti. Tas, kuris tai daro, kontroliuoja emocinę būseną, yra stipresnis: **baimę** gali išsiugdyti taip, kaip nori, ją žadina, vadinasi emocinė būseną miegojo, subjektas priverčia ją veikti. Patiriančiajam **baimę** tai nemalonu, negerai. Jaučiamas neigiamas vertinimas:

Nepaisant šito, žurnalistams pavyko sužadinti kačių mylėtojų baimę. <t.>

Be to, kai kurie viršininkai šią baimę skatina sąmoningai. <t.>

Daugelis sergančių vyrų išsiugdo impotencijos ir nevaisingumo baimę. <t.>

Vieni ėmė piršti kitiems Dievo baimę, neturtą ir nusižeminimą, patys darydamiesi žemiškais viešpačiais <...>. <t.>

Kai nuo **baimės** atsiribojama, ji nebebaisi, patyrėjas ją niekina (1):

„Herkulio širdis, mokanti niekinti baimę“. <t.>

Kaip teigia D. Apresjan, žmogus vykdo trijų skirtingų tipų veiksmus: fizinius, intelektualinius, kalbinius (Apresjan 1995, 40). Emocinei būsenai taip pat suvokiama kaip galinti atlikti ne tik fizinius, bet ir intelektualinius, kalbinius veiksmus: ji sako (6), byloja (1), pataria (2), turi savo žodį (1), motyvuoja (1), nustelbia argumentus (1) arba dėl tam tikrų priežasčių yra nebyli (1), nepataria (1), kandidatuoja (1), yra taryboje (1). Taip pat suvokia save (1), tačiau gali būti ir nesąmoninga (1), provokuojanti (2), neturinti moralinės galios (1), negalinti rasti ramybės (1). Tai parodo, kad emocinė būseną tapatinama su žmogumi visais lygmenimis:

Tačiau ką gi baimė pasako apie patį Niekį? <t.>

Baimė – bloga patarėja. <t.>

Vaikų depresiją dažniausiai išprovokuoja tėvų barniai, nesutarimai, ypač skyrybos, mokyklos baimė. <t.>

Taip pat aišku, bent jau man, kad nei mirties baimė, nei kas nors kita neturi moralinės sprendžiamosios galios, kaip tikėjosi Hobbesas. <t.>

Tautinis brolių lietuvių jausmas pavydas už save protingesniams, baimė, kad anas gali tave nustumti į šalį, nustelbė visus argumentus. <t.>

Diktatūra randa išeitį – baimių tarybą. <t.>

Jis pridūrė, kad „paksininkų“ veiksmus galėjo išprovokuoti konkurencijos baimė. <t.>

Apibendrinant metaforą BAIMĖ yra ASMUO, galima daryti išvadą, kad taip apibūdinama emocinė būseną lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje suvokiama kaip dažniau kenkianti patyrėjui nei daranti kažką gero. Neigiamai emocinė būseną apibūdinama rečiau, nei teigiamai. Šis nesutapimas atsiranda todėl, kad gan dažnai **baimė** įvardijama kaip *pagarbi*, t. y. reiškianti pagarbą, gerbianti. Tačiau taip apibūdinama **baimė** parodo, kad žmonės bijo kažko nebijoti.

BAIMĖ – ASMUO kur kas dažniau vertinama neigiamai, nei teigiamai, nes jos veikla yra nukreipta prieš patyrėją. Tai, kad baimė sugeba protauti, taip pat nėra vertinama teigiamai. Žmogus tik patiria daugiau žalos.

Emocinė būseną gali būti apibrėžiama kaip socialinė jėga. Eksplikuojama konceptualioji metafora BAIMĖ yra VALDOVAS. Tekstyne rastos 66 tokios metaforos. Tai sudaro 4 procentus visų analizuojamų metaforų. Valdovas kontroliuoja, jam paklūstama. Vadinasi, kartais žmogų valdo emocijos, jas sunku kontroliuoti. Tekstyne rasta pavyzdžių, rodančių, kad **baimė** valdo (15), vadovauja (1), viešpatauja (1), dominuoja (1), diktuoja (4). Jai paklūsta ne tik žmonės, bet ir šalys, net visas pasaulis. Žmogui trūksta stiprybės kontroliuoti emocinę būseną ir jis tai pripažįsta:

<...> kurioje valdiniai paklūsta savo valia, ir kurioje valdoma ir vadovaujama ne baimė ir jėga, bet pritarimu. <t.>

<...> ten yra dangaus piliečių būstas, kuriame viešpatauja ne baimė, o susiklausymas ir pastangos tvirtai Viešpaties Dievo pažadais tikėti. <t.>

D. Freizeris tvirtina, „kad europiečių sąmonėje raganų baimė visais laikais bene dominavo, galima daryti ir prielaidą <...>. <t.>

Tokia „romantika“ diktuojama baimės suartėti su vyru ir su juo susieti savo likimą. <t.>

Kai **baimė** yra valdovė, ji išigali (3), įtvirtina (1), verčia (32), lemia (4), vienija (1), ima viršų (1). Tai rodo, kad ji suvokiama kaip išties galinga jėga. Žmogui dažniausiai tokia emocinės būsenos kontrolė nepatinka, neduoda nieko gero, išskyrus atvejus, kai ji vienija, nes tai – teigiama veikla:

Įtarumas, baimė, ne pasitikėjimas pirmieji įsigali autoritarinėje aplinkoje, dar labiau despotijoje, militarizme <...>. <t.>

Visuotinė įtampa ir baimė, kurią ilgą laiką visi jautė, įtvirtino netikrumo būseną žmonių sąmonėje ilgam laikui. <t.>

Manau, kad čia daugiausia vyrų elgesį nulėmė baimė: baimė būti išvežtam į Sibirą, baimė būti paimtam į sovietų kariuomenę, žūti kare... <t.>

Gali būti, kad tik tokių rinkimų baimė suvienys bloko partijas ir privers jas aktyviau ieškoti kompromisų. <t.>

Primityviausiose bendruomenėse, aukštinančiose moters valdžią, viršų ima baimė; vestuvių išvakarėse moteriai dera prarasti nekaltybę. <t.>

Žmogus irgi gali valdyti (1) **baimę**. Tai rodo, kad savo emocinę būseną jis gali kontroliuoti:

Jie valdys slypinčią žmoguje baimę. <t.>

Valdžią galima nuversti, arba bent ignoruoti, nepaklusti. Žmogus iš **baimės** kontrolės kartais gali ištrūkti (1):

Tačiau neilgai tvėrė baimės valdžia [...]. <t.>

Kai **baimė** yra valdovė, ji kontroliuoja žmogų. Patyrėjas ją valdo retai, iš kontrolės išsivaduoja sunkiai.

Skiriama konceptualioji metafora BAIMĖ yra PRIEŠAS. Tekstyne aptikta 258 šią konceptualiąją metaforą iliustruojantys pavyzdžiai. Viename pavyzdyje emocinė būseną būtent taip ir įvardijama. Patyrėjas yra prieš **baimę** (1), du lygiaverčiai priešininkai kovoja (8), kaunasi su **baimė** (2):

Intelektualija prieš naująją Lietuvos baimę. <t.>

Kovoti su tokia baimė tėra vienas būdas – ugdyti piliečių visuomenę. <t.>

Ar rašant romaną vidinis cenzorius nepriekaištavo? – baimė buvo. Su ja reikėjo kautis. <t.>

Gali laimėti tiek vienas, tiek kitas. Tačiau dažniau nepasiduoda (9) ir nugalai (81), įveikia (93), sukyla (1), sugeba pasipriešinti (2) žmogus, arba bent jau bando tai padaryti, išreiškia viltį, kad jam pavyks, stengiasi, jam kažkas padeda:

Jis ragino juos nepasiduoti baimėi ir, nepaisant sunkumų, nepamesti vilties. <t.>

Kamantinėjama močiutės mergaitė nugalejo baimę ir papasakojo, kas įvyko. <t.>

Jos keruose taip maža priešiško, kad net kraujomaišos baimė būdavo įveikiama, ir sesuo be dvejonų tapdavo žmona. <t.>

<...> *apsisprendęs pats asmeniškai sukilti prieš širdžių tingumą ir reformų baime*“.

<t.>

Tikimės, kad jie bus kompetentesni, toliaregiškesni, supratingesni, kad sugebės pasipriešinti baimei ir neveikšnumui. <t.>

Laimėjęs kovą prieš **baime**, žmogus švenčia pergalę (2), yra laisvas nuo emocinės būsenos (2), nebevergauja jai (1):

Pergalė prieš baimę pasiekta. <t.>

Laisvė nuo baimės, meilės ar troškimo prisitaikyti reiškia laisvę nuo despotizmo

<...>. <t.>

Nebereikia vergauti ekstazei ar baimei, dangui ar lietui. <t.>

Kartais žmogų nugalė (1), įveikia (6), pavergia (2) emocinė būseną:

Tačiau baimė, kad gali paaiškėti, jog jis dar ne visai išsiblaivęs, nugalėjo. <t.>

Pirmiausia būtina įveikti istorijos slėgį gausybę praeities nuoskaudų, baimių, įtarinėjimų tarp šeimų, etninių ar gyventojų grupių. <t.>

<...> *nes tik baimė prarasti, baimė būti įskaudintam, baimė kažką keisti mus daro*

Vergais. <t.>

Žmogus tampa emocinės būsenos įkaitu (2), negali išsilaisvinti (1). Bet ne dėl to, kad negalėtų jos nugalėti, bet todėl, kad jis pasiduoda (11), mano negalįs to padaryti. Baimė triumfuoja (1):

Baimei lengviau pasiduoda ir moterys, nes jų psichika labai jautri. <t.>

Toje santuokoje gimė dukra Marina, kuri vėliau baigė muzikos mokyklą, bet muzikante netapo, nes negalėjo įveikti scenos baimės. <t.>

„Kol yra ego, tol egzistuos proto pabaisos ir išoriniai demonai, tol triumfuos baimė ir siaubas“, - mokė čodo doktrinos skelbėja Mačig Labdaron. <t.>

Netgi tais atvejais, kai **baimė** laimi, žmogus meta jai iššūkį (1), jis turi galimybę iš emocinės būsenos išsivaduoti (21), išsilaisvinti (10). Tai padaro savo jėgomis arba jam kas nors padeda. Žmogus gali kontroliuoti emocinę būseną:

Ne, Veronika meta iššūkį iki šiol ją gąsdinusiems šešėliams, savajai baimei (atsilyginti sau skamba tarytum atkeršyti sau) – o tai jau romantinio tipo herojaus patosas. <t.>

Išgirdusi gydytojų nuosprendį, V. Pancernienė sako išsivadavusi iš baimės. <t.>

Tokiu būdu galima tikrai išsilaisvinti nuo bet kokio skausmo, kančios ir baimės. <t.>

Aptarus konceptualiąją metaforą BAIMĖ yra PRIEŠAS, pažymėtina, kad lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje daug dažniau **baime** įveikia žmogus, o ne atvirkščiai. Santykis yra 12 ir 1. Tai rodo, kad jis savo emocinę būseną kontroliuoja.

Apibendrinant atvejus, kai *baimė* yra konceptualizuojama kaip asmuo, valdovas ir priešas, daromos tokios išvados:

- lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje baimė dažnai konceptualizuojama kaip asmuo, priešas. Neretai su BAIME – ASMENIU patyrėją sieja socialiniai ryšiai – emocinė būseną įvardijama kaip valdovas.
- baimės emocinės būsenos pradžia, veikimas, pabaiga lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje nusakomi žmogaus gyvenimo etapais: gimimu, gyvenimu, mirtimi;
- asmuo kenkia – emocinė būseną neigiamai veikia patyrėją. Tokia *baimė* vertinama neigiamai;
- asmuo padeda – *baimė* daro gerą įtaką patyrėjui, todėl yra vertinama teigiamai;
- asmuo aktyvus, atlieka kokius nors veiksmus – emocinė būseną intensyvi;
- su asmeniu gali būti atliekami veiksmai – subjektas bando pakeisti emocinę būseną;
- emocinė būseną, konceptualizuojama kaip priešas, vertinama neigiamai;
- su priešu kovojama – emocinę būseną bandoma pakeisti;
- dažniausiai priešą nugalai žmogus, tai rodo, kad baimę galima kontroliuoti;
- valdovas valdo – emocinė būseną apėmusi patyrėją;
- subjektui retai pasiseka iš kontrolės ištrūkti;
- valdanti emocinė būseną vertinama neigiamai, nes subjektui kontrolė nepatinka.

2. 12. 2. BAIMĖ yra GYVŪNAS

Gyvūnai nuo žmonių skiriasi tuo, kad juos valdo ne protas, bet instinktai. Jie neatlieka tokios sudėtingos mentalinės veiklos kaip žmogus, nors gali išgyventi dalį emocijų. Gyvūnai būna pavojingi žmogui dėl didelės fizinės jėgos.

Tekstyne rasti 3 pavyzdžiai, eksplikuojantys konceptualiąją metaforą BAIMĖ – GYVŪNAS.

Lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje emocinė būseną gali būti suvokiama kaip būtybė, galinti susisukti lizdą ir jame gyventi (1). Tokia emocinė būseną vertinama neigiamai, nes *baimių*

lizdą norima sunaikinti. Kelios **baimės** gali labiau pakenkti subjektui nei viena, todėl jaučiama grėsmė:

<...> akinamai ryškus spindulys, kuris su neįtikima galia pervėrė ir pakeitė Tsogjal širdį, sunaikindamas giliai paslėptą vilčių ir baimių lizdą, nuramino jausmų ir kankinančių emocijų šėlsmą <...>. <t.>

Gyvūnui gali būti užtveriama užtvara. Taip elgiamasi todėl, kad pabėgęs jis nepridarytų žalos, ir dėl to, kad žmogus nori gyvūną pasisavinti, turėti iš jo naudos. Emocinei būsenai taip pat tveriama užtvara (1). Patyrėjas nori apriboti **baimę**, kad ji jam nepakenktų. Naudos nesiekama. Tai pat išreiškiamas subjekto noras valdyti emocinę būseną:

To juk pasiekėm. Kartu ir sunkiai pasiekėm. Tai užtvara, kurią turime pastatyti baimei. <t.>

Baimę, kaip ir gyvūną, norima prijaukinti (1). Žmogus visada stengėsi prijaukinti tuos gyvūnus, kurių bijo, kurie jam kelia grėsmę arba gali duoti naudos. Taip pat jis elgiasi ir su **baimė**, kuri, kaip buvo galima matyti iš ankstesnių pavyzdžių, žmogui kelia didelį pavojų. Prijaukinta ji tampa nebepavojinga. Subjektas nebesijaučia valdomas baimės, todėl nebėra neigiamo vertinimo:

O prijaukinta baimė jau ne baimė, o šypsena. <t.>

Tekstyne rastas atvejis, kai **baimė** tiesiog įvardijama kaip gyvuliška (1 atvejis). Taip išreiškiamas emocinės būsenos intensyvumas, neigiamas vertinimas bei tai, kad ji nekontroliuojama, nes gyvulį suvaldyti ir suprasti labai sunku:

Jo gyvuliškos baimės žvilgsnis įsmigo į sustingusį iš siaubo Gediminą Karklį. <t.>

Lietuvių kalbos pasaulėvaizdžiui nėra būdinga sieti **baimę** su gyvūnu, tačiau rasti atvejai leidžia daryti tokias išvadas:

- gyvūną siekiama prisijaukinti, užverti jam užtvaram; emocinę būseną norima kontroliuoti;
- gyvūną nelengva suvaldyti; emocinę būseną sunku kontroliuoti, todėl ji vertinama neigiamai;
- gyvūnas prijaukinamas; prie **baimės** priprantama, susigyvenama, ji pasidaro nebepavojinga.

2. 13. BAIMĖ yra AUGALAS

Augalai yra gyvų organizmų grupė, kuriai priklauso žolės, gėlės, krūmai, medžiai. Augalų įvairovė labai didelė, tačiau visi pasižymi tuo, kad turi tam tikrą vegetacijos laiką, daugumai jų reikia žemės, saulės, drėgmės.

Tekstyne aptikti 39 pavyzdžiai, iliustruojantys konceptualiąją metaforą BAIMĖ – AUGALAS. Tai sudaro 2 procentus visų analizuojamų metaforų. Lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje užfiksuotas suvokimas, kad *baimę*, kaip ir augalą, galima pasėti (21), ji įvardijama kaip sėkla (2). *Baimę* sėja ne tik kokios nors aplinkybės, reiškiniai, bet ir žmogus. Vadinasi, jis emocinę būseną gali kontroliuoti, o tam, kuris kontroliuoja, *baimė* nebaisi, negali pakenkti. Subjektas, sėdamas *baimę*, daro bloga kitam:

Šie molėtiškiai ižūliais išpuoliais pasėjo baimę tarp pagyvenusių Videniškių seniūnijos žmonių. <t.>

Teroristai pasiekė savo tikslą – gyvenimas Jungtinėse Valstijose sustojo, o milijono žmonių širdyse ne tik šioje šalyje, bet ir visame pasaulyje pasėta baimės sėkla. <t.>

Kad būtų galima kažką pasėti, reikia turėti kur. BAIMĖ – AUGALAS sėjama žmoguje (vaikuose ir suaugusiuose), žmonių jausmuose, širdyse, kolektyve, visuomenėje, miestelyje, šalyje, net visame pasaulyje. Sėjama, pasėta *baimė* dar nėra labai pavojinga, tačiau iš sėklos kažkas išdygsta, auga, išsikeroja (1):

Tokių žmonių sėkmė priklauso nuo to, ar jie leis baimei išsikeroi iki depresijos, ar vis dėl to sugebės pajusti savo vertę ir veikti. <t.>

Augalas išsišakoja, per daug išsiplėčia. Tokiais apibūdinimais galima nusakyti ir emocinę būseną. Subjektui jos darosi per daug, norima *baimę* apriboti, neleisti išsigalėti, tačiau ją kontroliuoti labai sunku. Taip, kaip galima neleisti išsikeroi augalui, galima neleisti užvaldyti emocinei būsenai.

Tai, kad emocinė būseną greitai ir lengvai paplinta, konceptualizuojama augalui tinkamu apibūdinti žodžiu „gaji“ (2). Tokia *baimė* nekontroliuojama, vertinama neigiamai:

Deja, psichiatro baimė kai kuriuose visuomenės sluoksniuose dar gaji. <t.>

Bet tebegaji baimė, o jeigu kas... <t.>

Augalas atgyja – *baimė* vėl apima. Tekstyne rastas 1 pavyzdys. Skirtumas tas, kad visiškai sunykęs augalas nebeatgyja, o emocinė būseną bet kada gali išnykti ir vėl atsirasti. Tai nekontroliuojama:

Lietuvoje palengva ėmė atgyti pasakytų žodžių pažiūrų baimė, kuri buvo išnykusi net TSRS grėsmės akivaizdoje. <t.>

BAIMĖ – AUGALAS turi šaknis (2). Šaknis slypi po žeme. Jų matosi labai mažai arba, kaip įprasta, išvis nesimato. Žmogus, atrodytu, net nenumano, kad emocinė būseną ar jos priežastis yra. Slaptas *baimės* buvimas vertinamas neigiamai:

Vienas iš dalyvavusių kalbėtojų aiškiai pasakė, kur slypi baimės šaknis: jeigu bus įsteigti privatūs universitetai, visi mūsų dėstytojai išsilakstys. <t.>

Tačiau paplitusi jos baimė turi ir gilesnes šaknis – psichologines, etines ir istorines.

<t.>

Augalus galima skiepyti. Ši ypatybė lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje perkeliama ir emocinei būsenai. Skiepijama (9), įdiegiama (1) **baimė** panaši į sėjama **baimę**, tačiau pirmoji yra stipresnė, pasekmės didesnės. Skiepas turėtų būti naudingas tam, kuriam skiepijamas. Skiepijama **baimė** iš dalies vertinama teigiamai, nes ji padeda pasiekti tikslų. Dažnai **baimę** žmonėms skiepija įvairūs abstraktai (karas, buvimas pareigūnų akivaizdoje, mirties bausmė). Kai **baimė** juose atsiranda, jie jaučiasi silpni, emocinė būsena juos kontroliuoja. Žmogus **baimę** skiepija, bet retai. Tačiau jau ir tai rodo, kad subjektas gali kontroliuoti baimę. Žmogus manipuliuoja **baimė**, kad padarytų įtaką kitiems:

Bolševizmas rėmėsi smurtu ir melu, jo visur skiepijama baimė ir neapykanta. <t.>

Pagarbos sau mokytojai siekia skiepydami baimę. <t.>

Grubi bausmė įdiegs baimę, bet meilė ges, kol pagaliau vieną dieną (gal ir po daug metų) toks tėvas pasigęs sūnaus. <t.>

Apibendrinant konceptualiąją metaforą BAIMĖ yra AUGALAS, galima daryti tokias išvadas:

- emocinė būsena kontroliuojama, ją subjektas kaip augalą gali sėti, skiepyti. Tie, į kuriuos yra nukreipti šie veiksmai, jaučiasi **baimės** valdomi, nes įskiepyta, pasėta **baimė** veikia;
- emocinė būsena nekontroliuojama, nes atlieka veiksmus, kurie parodo, kad ji intensyvi;
- nors subjektas ir gali kartais kontroliuoti BAIMĖ – AUGALĄ, tačiau vis vien šią emocinę būseną vertina neigiamai.

2. 14. BAIMĖ yra ŠVIESA / TAMSA

Šviesa simbolizuoja teigiamus, gerus, gražius dalykus, o tamsa – dažniausiai tai, kas neigiama. Remiantis kitų analizuojamų metaforų specifika, **baimė** lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje dažniausiai vertinama neigiamai, tad, atrodytų, gali būti siejama tik su tamsa. Tekstyne rasti 3 pavyzdžiai:

Viešumo baimė aptemdė prokurorų protą. <t.>

Slogios mūsų mintys, nemeilė, baimė, neviltis temdo dangų, neleidžia laisvai kvėpuoti ta didybe, kurios neįmanoma aprėpti žmogaus protu. <t.>

*Tolerantiškas ir viltingas savo ribotumo, trūkumų, klaidų ir nesėkmių priėmimas; savo asmenybės tamsiųjų pusių pripažinimas; **baimės nepatemdymas** troškimas augti ir keistis į gerą pusę, atsakomybės priėmimas be liguisto savęs kaltinimo. Toks žmogus nori būti nugalėtojas <...>. <t.>*

Kaip matyti iš pavyzdžių, emocinė būseną temdo. Taip išreiškiama kad **baimė** intensyviai veikia subjektą. Emocinė būseną yra galinga, subjektas jos nekontroliuoja.

Baimė gali ir netemdyti. Taip galbūt išreiškiamas žmogaus troškimas, kad emocinė būseną neapimtų. Iš konteksto spręsti sunku. Tačiau matyti, kad kol kas **baimė** neveikia, yra nepavojinga patyrėjui.

Baimė lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje siejama ir su šviesa. Rasti 3 pavyzdžiai tekstyne:

Kaip jūs manote, kokius jausmus širdy spinduliuoja jums aplinkiniai žmonės – pavydą, neapykantą, draugiškumą, baimę? <t.>

Mane pamačiusi, ji taip gailėstingu balsu sumiaukė ir pažiūrėjo akimis, kuriose švietė ir baimė, ir viltis. <t.>

Lenkijos integracija į Vakarų institucijas išeitų į naudą ne tik pačiai Lenkijai, bet ir proeuropietišškai Vokietijos politikai bei atitiktų vokiečių baime tebešvytinčios Vakarų politikos interesus. <t.>

Pirmajame pavyzdyje **baimė** yra spinduliuojama, taigi nurodomas emocinės būsenos sklaidos būdas. Kadangi emocinę būseną spinduliuoja žmogus, jis visiškai kontroliuoja **baimę**, ji jam nekelti grėsmės, yra silpna. **Baimė** nepakenktų net tam, kuriam yra adresuojama.

Baimės švietimas, švytėjimas parodo, kad emocinę būseną, apėmusią kitus, galima matyti, jausti, tačiau ji veikia tik patyrėją, o ne stebėtoją. Kaip ir pirmajame pavyzdyje, ryškaus vertinimo nėra. Su šviesa siejama **baimė** šiek kiek neutralizuojama. Stebinčiam ji nepavojinga.

Aptarus konceptualiąsias BAIMĖS – ŠVIESOS / TAMSOS metaforas, daromos tokios išvados:

- lietuvių kalbos pasaulėvaizdžiui beveik nebūdingas **baimės** konceptualizavimas kaip šviesos ir tamsos;
- keli rasti pavyzdžiai rodo, kad **baimė** vienodai siejama tiek su tamsa, tiek su šviesa;
- nusakoma kaip tamsa, **baimė** turi neigiamą vertinimą, nes yra nekontroliuojama;
- **baimė**, konceptualizuojama kaip šviesa, nors neigiamai subjekto neveikia, tačiau teigiamas vertinimas neišreiškiamas. Tiesiog nusakoma, kad **baimė** yra. Emocinė būseną neutralizuota.

III. KONCEPTUALIŲJŲ *BAIMĖS* METAFORŲ DERINIMO MODELIAI

Analizuojant konceptualiųjų *baimės* metaforų pavyzdžius, aptikta atveju, kai emocinė būseną siejama ne su vienu, bet keliais tikrovės objektais, pavyzdžiui *apėmė nepakeliama baimė*. S. Papaurėlytė-Klovienė, išanalizavusi *liūdesio* konceptualiąsias metaforas lietuvių ir rusų kalbose teigia, kad egzistuoja apie pagrindinę ir šalutinę metaforas. Viena papildo kitą, tačiau „viena pasakyme negali būti suderinamos visiškai atsitiktinės konceptualiosios metaforos ir, matyt, egzistuoja tam tikri metaforų derinimo modeliai“ (Papaurėlytė-Klovienė 2004, 123).

Tekstyne rasti 22 atvejai, kuriuose derinamos dvi konceptualiosios metaforos. Pagrindiniai konceptualiųjų *baimės* metaforų derinimo modeliai yra šie:

BAIMĖ yra DAIKTAS + GYVA BŪTYBĖ

Aš, kaip ir kiekvienas normalus vaikas, turėjau sveiką daktarų baimę ir savo valią.

<t.>

BAIMĖ yra DAIKTAS + ASMUO

Megė jame išvelgė būtent tą žmogų, kuris padės jai atsikratyti kamuojančių abejonių ir baimių, suteiks viltį gyventi su realybe. <t.>

BAIMĖ yra DAIKTAS + AUGALAS

Berods, gana greitai mūsų tauta spėjo atsikratyti žiaurios okupacijos iskiėpytos baimės. <t.>

BAIMĖ yra UGNIS + DAIKTAS

Paslėpta baimė dar rusėnų: ar gerai siūsti per daug archyvų į Lietuvą? <t.>

BAIMĖ yra STICHINĖ JĖGA + DAIKTAS

Jis apimtas didžios baimės, kad prisilies jo sielos arba sugriaus jo susikurtąjį savo paveikslą. <t.>

Jis liko apdovanotas turtais, itin gabiais vaikais, visuotinė žmonių pagarba – ir tada jį apėmė didžiausia baimė. <t.>

Apėmė didžiulė baimė ir panika. <t.>

Mane apėmė didelė baimė. <t.>

Tuo tarpu JAV žmonės apėmė nemažą baimę. <t.>

Kaip tik Mažoji Baimė apima visą jausmų vėduoklę <...>. <t.>

Ragana, didžios baimės pagauta, pradėjo prašytis. <t.>

ir kaltės? <t.>

BAIMĖ yra STICHINĖ JĖGA + NAŠTA

Ir tada ji apėmusi siaubinga, nepakeliama baimė: „O ką dabar daryti?!“. <t.>

BAIMĖ yra STICHINĖ JĖGA + MAISTAS

Iš pradžių buvo visai normalu, grįžau namo ir tik po to pradėjo rankos drebėti ir apėmė kažkoks baimės saldumas, labai įdomus jausmas. <t.>

BAIMĖ yra STICHINĖ JĖGA + LIGA

Kodėl daugelis tikinčiųjų, kunigų, vienuolių yra blogos nuomonės apie save, menkai save vertina, jaučiasi apimti paralyžiuojančios baimės

BAIMĖ yra STICHINĖ JĖGA + ASMUO

Šitaip suprastas žmogiškasis insecuritas prarado demonišką šurpumą, kuris vertė drebėti prietaringos baimės apimtus Antikos žmones. <t.>

BAIMĖ yra STICHINĖ JĖGA + GYVŪNAS

Mūsų laiko tragedija – visuotina gyvuliška baimė, kurios apimti taip seniai, kad jau susigyvenom su ja. <t.>

BAIMĖ yra LIGA + AUGALAS

Nesiūlau šito tuo labiau kad yra numatyta skubesnė tvarka, o kita vertus, visiems mums jau yra įskiepytas baimės sindromas. <t.>

BAIMĖ yra GYVA BŪTYBĖ + DAIKTAS

Tačiau pati sakmė byloja dar kažką: kad šalia ramybės tyko Didžioji Baimė. <t.>

BAIMĖ yra GYVA BŪTYBĖ + VALDOVAS

Dabar mano krūtinėje grūmėsi nuostaba su baisia baime, iki tol viena ten viešpatavusia. <t.>

BAIMĖ yra ASMUO + GYVA BŪTYBĖ

Bet kultūrinės tradicijos bei pasąmonėje glūdinčios baimės ir kompleksai visą laiką jums kužda: tu be jo negali. <t.>

BAIMĖ yra ASMUO + GYVŪNAS

Ne dieta pasitarnavo, o zuikiška baimė ir geras kontrolierių darbas. <t.>

BAIMĖ yra PRIEŠAS + AUGALAS

Didžiausias perestroikos nuopelnas – tai okupuotiems gyventojams suteikta proga nugalėti teroru įskiepytą baimę, suprasti, kad nepriklausomybę galima atsikovoti tik esant drąsiems. <t.>

Apibendrinant galima pasakyti, kad tokie atvejai, kai viena konceptualioji metafora sustiprinama kita, leidžia daryti prielaidą, kad taip išreiškiama tikslesnė kalbėtojo mintis, emocijos intensyvumui nusakyti neužtenka vienos konceptualiosios metaforos. Didesnio neigiamo vertinimo dvigubos baimės konceptualiosios metaforos neperteikia, išskyrus tuos atvejus, BAIMĖ –

STICHINĖ JĖGA sustiprinama ligos, naštos ypatybėmis. Kiek dažnesnė už kitas šalutinė metafora – BAIMĖ yra GYVŪNAS, tačiau kalbėti apie kokias nors tendencijas sunku.

IV. PSICHOLINGVISTINIS EKSPERIMENTAS

Tyrimo, atlikto išanalizavus žodžio *baimė* vartojimo pavyzdžius, rezultatai gali būti patikrinti ištyrus psichinę realybę. Tai psicholingvistikos sritis. Medžiagos psicholingvistiniams tyrimams galima gauti atlikus eksperimentą. Tai, koks eksperimentas bus pasirinktas, lemia konkretaus tyrimo tikslai. Kad rezultatai būtų patikimesni, gali būti atlikti ir keli eksperimentai. Be to, tikslesni duomenys tiesiogiai susiję ir su apklaustųjų skaičiumi: būtina, kad tyrime dalyvautų ne mažiau kaip 30 informantų. Rezultatai dar patikimesni, jeigu apklausama 60 ir daugiau maždaug vienodo išsilavinimo ir vienos socialinės grupės žmonių.

Konceptualiosios analizės rezultatus gali patikslinti ir papildyti asociacijų eksperimentas. Asociacija yra ryšys tarp objektų ir reiškinių, pagrįstas ne tik subjektyvia patirtimi, bet ir kultūros, kuriai priklauso informantai, specifika. Asociacijų eksperimentas – tai „toks eksperimentas, kai informantai (eksperimento dalyviai), perskaitę ar išgirdę žodį stimulą turi užfiksuoti savo pirmąją reakciją į jį, t. y. pirmą į galvą tuo metu atėjusį žodį asociatą arba jų grandinę“ (Steponavičienė 1986, 5).

Laisvųjų asociacijų eksperimentu, be kitų tikslų, siekta nustatyti, kiek informantų pateiktos žodžio *baimė* asociacijos susijusios su ta informacija, kurią pavyko gauti išanalizavus įvairiuose tekstuose verbalizuotą *baimės* koncepto dalį. Asociacijų eksperimentas galėtų bent iš dalies kompensuoti tai, kad šiame darbe aprašant emocinės būsenos konceptualizavimą nesiremiamą šnekamosios kalbos pavyzdžiais.

Asociacijų eksperimente dalyvavo 163 Šiaulių universiteto Socialinių mokslų ir Humanitarinio fakultetų studentai. Apklaustųjų amžius – 18–30 metų. Informantams buvo pateiktas žodžių stimulų, iš kurių vienas buvo žodis *baimė*, sąrašas. Eksperimento dalyviai gavo tokią instrukciją:

Skaitydami šį sąrašą šalia kiekvieno žodžio užrašykite pirmą tuo metu į galvą atėjusį žodį, žodžių junginį ar sakinį. Užduotį atlikite savarankiškai ir ilgai negalvodami.

Visi atsakymai yra geri. Gauti duomenys bus naudojami tik kalbotyros moksliniam darbui ir pateikiami juos apibendrinus.

Peržiūrėjus asociacijų eksperimento rezultatus paaiškėjo, kad dalis informantų reakcijų⁴ į žodį stimulą koreliuoja su aptarta konceptualiųjų *baimės* metaforų įvairove⁵.

Baimė suvokiama kaip daiktas. Informantai rašo, kad *baimė* yra didžiulė, vadinasi ši emocinė būseną yra materialu, nes būtent materialūs dalykai gali turėti savo formą, užimti tam tikrą padėtį erdvėje.

Daiktui suteikiama konkretnė charakteristika. Informantai nurodo, kad *baimė* yra slegianti. Taip eksplikuoja metafora BAIMĖ yra NAŠTA. Kaip jau buvo minėta, ši metafora koduoja neigiamą abstrakto vertinimą. Neigiamas baimės vertinimas neatsiejamas ir nuo konceptualiųjų metaforų BAIMĖ yra KRYPTIS ŽEMYN bei BAIMĖ yra TAMSA. Pirmoji metafora (tai, kad ji reali, įrodo informantų pateikta reakcija žodis *gilus*) fiksuoja ne tik neigiamą emocinės būsenos vertinimą, bet ir ribinį jos intensyvumo laipsnį.

Daugiausia reakcijų į žodį stimulą yra susijusios su konceptualiaja metafora BAIMĖ yra TAMSA (*juoda naktis, tamsa*). Tamsa gali būti laikoma ir viena iš baimę sukeliančių priežasčių, tačiau tiek pat tikėtina, kad pateikdami tokias reakcijas informantai turėjo galvoje būtent šios emocinės būsenos charakteristikas.

Visos kitos reakcijos į žodį stimulą atspindi kalbos pasaulėvaizdyje užfiksuotą polinkį priskirti emocijoms galimybę savarankiškai veikti. Išanalizavus reakcijas galima daryti išvadą, kad baimė suvokiama kaip stichinė jėga. Ją sunku kaip nors apibūdinti (*neapsakoma*), baimė veikia visą žmogaus esybę (*apėmė*). Stichinės jėgos charakteristikos sukonkretinamos: baimė siejama su šalčiu (*stingdanti, sukausto žmogų*).

Informantai paminėjo ir polinkį *baimėi* priskirti gyvos būtybės bruožų. Paminėta

⁴ Reakcijos nurodomos skliaustuose.

⁵ Darbo autorė pripažįsta, kad dalis informantų pateiktų reakcijų į žodį stimulą gali būti traktuojamos ne tik kaip konceptualiųjų metaforų verbalizacijos būdas, bet ir siejamos su *baimę* sukeliančiomis priežastimis. Šiuo atveju tokie pavyzdžiai aiškinami remiantis kognityvine metaforos teorija.

viena fizinė charakteristika (*didelės akys*). Šiuo atveju nesukonkretinta, kas – žmogus ar gyvūnas – yra aptariama emocinė būseną. Abiem atvejais *baimė* yra savarankiškai veikiantis abstraktus fenomenas. *Baimė* suvokiama ir kaip priešas (*įveikiama*). Nors informantai eksplikuoja kalbos pasaulėvaizdyje užfiksuotą nuostatą, kad *baimę* galima valdyti, įveikti, tokia emocinė būseną irgi vertinama neigiamai.

Didžioji dalis informantų pateiktų reakcijų į žodį stimulą yra susijusios su *baimę* sukeliančiomis priežastimis, todėl jokių kategoriškų išvadų remiantis vien šio tyrimo rezultatais daryti negalima.

IŠVADOS

1. Analizuojant konceptualiąsias *baimės* metaforas remtasi 1642 vartojimo atvejais.
2. Išanalizavus konceptualiąsias *baimės* metaforas paaiškėjo, kad lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje šis abstraktas suvokiamas kaip daiktas, prekė, našta, talpykla, kvapas, skystis, ugnis, stichinė jėga, maistas, liga, gyva būtybė, asmuo (priešas, valdovas) gyvūnas, augalas. Dažniausiai *baimė* traktuojama kaip:
 - nereikalingas daiktas – 32 procentai visų analizuotų pavyzdžių;

- nugalimas priešas – 16 procentų;
- asmuo, kenkiantis patyrėjui – 14 procentų;
- nevaldoma stichinė jėga – 10 procentų.

Rečiausiai baimė konceptualizuojama kaip prekė, pastatas, maistas, ugnis, gyvūnas, šviesa / tamsa. Visi šie pavyzdžiai sudaro vos 2 procentus visų aptartų atvejų.

3. Lietuvių kalbos pasaulėvaizdžiui būdingos konceptualiosios baimės metaforos – tai metaforos EMOCINĖ BŪSENA yra JĖGA variacijos. Žmogus dažnai yra linkęs leisti šio tipo emocijoms plėtotis pačioms. Emocinė būseną siejama su tokiais objektais ir subjektais, kurių būsenos patyrėjas kontroliuoti negali arba gali tik iš dalies, kontrolės visada trūksta – skysčiu, ugnimi, stichine jėga, našta, liga, gyva būtybe, asmeniu, valdovu, gyvūnu. Žmogus gali kontroliuoti emocinę būseną kai ji suvokiama kaip daiktas, priešas.

Lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje *baimės* emocinė būseną dažnai personifikuojama. Tokie atvejai užima trečdalį visų konceptualiųjų metaforų. Emocinė būseną siekia patyrėją paveikti jėga. Kai *baimė*, personifikuojama kaip priešas, patyrėjas dažniau emocinę būseną įveikia, nei ji nugalė subjekta. Aptarus visas *baimės* emocinę būseną atskleidžiančias konceptualiąsias metaforas, galima konstatuoti, kad lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje užfiksuota nuostata, kad *baimė* yra stipri, sunki, pavojinga. Subjektas nesugeba šios emocijos visiškai kontroliuoti.

4. Lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje *baimės* emocinei būsenai nusakyti kartais nepakanka vienos konceptualiosios metaforos. Rasti 22 tokie atvejai. Atsiradusi šalutinė metafora emocinę būseną sustiprina. Kalbėtojas tiksliau apibūdina savo emocinę būseną. Tai rodo, kad egzistuoja tam tikri konceptualiųjų metaforų derinimo modeliai.

5. Psicholingvistinis eksperimentas, iš dalies kompensuojantis tai, kad aprašant emocinės būsenos konceptualizavimą nesiremiamą šnekamosios kalbos pavyzdžiais, parodė, kad didžioji dalis informantų pateiktų reakcijų į žodį stimulą yra susijusios su *baimę* sukeliančiomis priežastimis. Minėtina, kad informantų reakcijos koreliuoja su aptarta konceptualiųjų *baimės* metaforų įvairove. Visgi tekstyno pavyzdžiai įrodo, kad *baimės* emocinė būseną lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje yra konceptualizuojama įvairiau – kaip prekė, pastatas, talpykla, liga, kvapas, skystis, ugnis, maistas, valdovas, priešas, šviesa, gyvūnas. Tai lėmė analizuojamų medžiagų dydžio skirtumai.

6. *Baimės* koncepto raiška lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje siejasi su psichologų teiginiais apie šią emocinę būseną. *Baimė*, kaip minėta, pasireiškia plačiai atmerktomis akimis, kūno susitingimu, drebuliu. Tai lemia konceptualiųjų metaforų BAIMĖ yra GYVA BŪTYBĖ (*baimės didelės akys*), BAIMĖ yra STICHINĖ JĖGA (*baimė stingdo, krečia*) eksplikavimą lietuvių kalboje. Fiziologinė *baimės* būseną ir išraiška turi įtaką jos raiškai kalboje.

LITERATŪRA

Šaltiniai

<t.> – VDU Kompiuterinės lingvistikos centre sudarytas tekstynas. Prieiga per internetą: <<http://donelaitis.vdu.lt>> (žiūrėta 2006 m. vasario mėn.).

DŽe – Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Prieiga per internetą: <<http://autoinfa.lt>>.

PŽ – Psichologijos žodynas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993.

SŽ – Lyberis A. Sinonimų žodynas. Vilnius: Mokslas, 1980.

Literatūra

1. BUDVYTYTĖ A., TOLEIKIENĖ R. *Akys siela, širdis ir kitos talpyklos*. Prieiga per internetą: <<http://filologija.vukhf.lt/4-9/doc/Budvytyte.doc>> (žiūrėta 2007-02-09).
2. GUDAVIČIUS A. *Etnolingvistika*. Šiauliai, 2000.
3. GUDAVIČIUS A. *Kalbos tautiškasumas*. In *Gimtoji kalba*, 1992, nr. 6 (302).
4. EMANATIAN M. *Metaphor and the Expression of Emotion: The Value of Cross-Cultural Perspectives*. In *Metaphor and symbolic activity*, 1995, 10 (3), 163–182.
5. JAKAITIENĖ E. *Leksinė semantika*. Vilnius, 1988.
6. KÖVECSSES Z. *Metaphor and emotion. Language, Culture, and Body in Human Feeling*. Cambridge, 2000.
7. LAKOFF G., JOHNSON M. *Metaphors we live by*. Chicago, London, 1999.
8. MACIJAUŠKAITĖ I. *Dvi antonimų poros: mirtis-gimimas, mirtis-gyvenimas*. Prieiga per internetą: <<http://donelaitis.vdu.lt/publikacijos/maciejauskait.pdf>> (žiūrėta 2007-02-09).
9. MARCINKEVIČIENĖ R. *Atminties labirintuose. Kognityvinės ir tekstynų lingvistikos sąveika*. Prieiga per internetą: <<http://donelaitis.vdu.lt/publikacijos/metafora.pdf>> (žiūrėta 2007-02-09).
10. MARCINKEVIČIENĖ R. *Kognityvinė metafora – kalbos universalumo ir unikalumo matas*. In *Tautos vaizdas kalboje: Mokslinės konferencijos medžiaga*. Šiauliai, 1994 b, 14–16.
11. MARCINKEVIČIENĖ R. *Metafora ne metafora*. In *Naujasis židinys*, 1994, nr. 4.
12. MIKULSKAS R. *Kognityvinė lingvistika ir leksikografijos problemos*. Prieiga per internetą: <http://www.lki.lt> (žiūrėta 2007-02-15).
13. PAPAURĖLYTĖ-KLOVIENĖ S. *Kvepiantys vs nekvepiantys objektai lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje*. In *Acta humanitarica universitatis Saulensis*. Šiauliai, 2006, 119–128.
14. PAPAURĖLYTĖ-KLOVIENĖ S. *Liūdesio konceptas lietuvių ir rusų kalbose*. Daktaro disertacija. Vilniaus universitetas, Vilnius, 2004.
15. STEPONAVIČIENĖ S. *Lietuvių kalbos asociacijų žodynas*. Vilnius, 1986.
16. TOLEIKIENĖ R. *Siela ir protas lietuvių ir vokiečių kalbose*. Daktaro disertacijos santrauka. Šiauliai, 2004, 12–13.
17. WEIGAND E. *The vocabulary of emotion. A contrastive analysis of anger in German, English, and Italian*, 1998.

18. WIERZBIЦКА A. *Everyday conceptions of emotion: a semantic perspective*. In *Everyday Conceptions of Emotion*. Kluwer Academic Publishers, 17–47.
19. *Антология концептов*. Москва, 2007.
20. АПРЕСЯН Ю. Д. *Образ человека по данным языка: попытка системного описания*. In *Вопросы языкознания*, 1995 (1), 37–65.
21. ВЕЖБИЦКАЯ А. *Семантические универсалии и описание языков*. Москва, 1999.
22. ВЕЖБИЦКАЯ А. *Сопоставление культур через посредство лексики и прагматики*. Москва, 2001.
23. ВОРКАЧЕВ С. Г. *Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании*. In *Филологические науки*, 2001 а (1), 64–72.
24. ВОРКАЧЕВ С. Г. *Концепт счастья: понятийный и образный компоненты*. In *Известия АН*, 2001 б 6 (60), 47–58.
25. ГУДАВИЧЮС А. *Аксиологическая ценность метафоры*. In *Etnolingwystika* (16). Liublin, 2004, 191–199.
26. ДЕМЬЯНКОВ В. З. *Когнитивная лингвистика как разновидность интерпретирующего подхода*. In *Вопросы языкознания*, 1994 (4), 17–33.
27. ИЗАРД К. Э. *Психология эмоций*. Санкт Петербург, 1999.
28. КУБРЯКОВА Е. С. *Начальные этапы становления когнитивизма: лингвистика – психология – когнитивная наука*. In *Вопросы языкознания*, 1994 (4), 34–47.
29. КУБРЯКОВА Е. С. *Семантика в когнитививной лингвистике (о концепте контейнера и формах его объективации в языке)*. In *Известия АН. Серия литературы и языка*, 1998, 58 (5-6), 3–12.
30. ЛАССАН Э. *Метафоры как глубинный предикат текстопорождения*. In *Respectus philologicus*, 2002, 1 (6), 21–29.
31. ЛАССАН Э. *«Надежда»: семантический и концептуальный анализ*. In *Respectus philologicus*, 2002 2 (7), 28–47.
32. МАСЛОВА В. А. *Когнитививная лингвистика: Учебное пособие*. Москва, 2004.
33. ПОПОВА З. Д., СТЕРНИН И. А. *Понятие «концеп» в лингвистических исследованиях*. Воронеж, 1999.
34. ФРУМКИНА Р. М. *Концептуальный анализ с точки зрения лингвиста и психолога (концепт, категория, прототип)*. In *Научно-техническая информация. Серия 2*.

Информационные процессы и системы. Ежемесячный научно-технический сборник. Москва, 1992, 1–8.

35. ЧЕРНЕЙКО Л. О. *Гештальтная структура абстрактного имени*. In Филологические науки, 1995 (4), 73–83.

SUMMARY

The present paper investigates the perception of empirically imperceptible phenomenon, which is called FEAR. Relying on the use of word FEAR in the republic, regional, popular, specialized press, the nonfiction, memoir, the stenograph of parliament, the public documents of Lithuania Republic, the translations of philosophical literature, we made an attempt to establish, as Lithuanians understand and in the language express the state of emotion, called FEAR. The material is undertaken from the columns of press and documents (which were mentioned above) of the collector of texts (<http://donelaitis.vdu.lt>). Discussing the concept of FEAR, support is done not to entire paradigm of FEAR, but only to the invariant of a number of synonyms – FEAR. We are guided by this opinion on the fact that this lexeme automatically covers entire semantic field

of FEAR, i.e. in the value of the abstract being investigated is accommodated the value of all synonyms of FEAR (horror, scare, panic).

FEAR in Lithuanian language is understood by such conceptual metaphors as FEAR – THING, FEAR – GOODS, FEAR – CONTAINER, FEAR – SMELL, FEAR – LIQUID, FEAR – FIRE, FEAR – NATURAL FORCE, FEAR – BURDEN, FEAR – FOOD, FEAR – ILLNESS, FEAR – NATURAL BEING, FEAR – PERSONALITY, FEAR – ENEMY, FEAR – SOCIAL SUPERIOR, FEAR – ANIMAL, FEAR – PLANT.

Most frequently it is characterized as THING and PERSONALITY. FEAR, conceptualized as thing is mostly controlled by individual, but the state of emotion is uncontrolled when it is characterized as PERSONALITY. Lithuanians understand FEAR as a strong and dangerous emotion.